

TIMBRO

*Svensk kultur, en förut-
sättning för integration*

Dan Korn

TIMBRO • Juli 2016

DAN KORN, författare, journalist och folklivsforskare.

© Författaren och Timbro 2016

ISBN 978-91-7703-035-5

www.timbro.se

info@timbro.se

Det var en gång en gammal gumma som bodde i en grå, timrad stuga i skogen. Hon trivdes inte i bygden där hon bodde, för människorna där var ondskefulla och elaka. Hon trodde därför på predikanten som hotade med att svavel och eld skulle förstöra hela socknen. Selma Lagerlöf berättar om henne i *Jerusalem* (1901–1902):

Gumman tänkte ej ett ögonblick, att det för någon kunde vara en uppoffring att resa från hem och fosterjord, då det gällde något sådant som detta. Det ingick ej i hennes föreställning, att någon kunde vara tvehågsen om han skulle lämna hemsocknens gröna skogar, den vänligt framglidande älven och de goda åkrarna. Flera af de andra tänkte med fruktan på att byta om lefnadssätt, att öfvergifva fädernehem, föräldrar och anhöriga, men ej hon.

När folket i bygden inbillade sig att de hörde Guds röst säga att de skulle lämna bygden och flytta till Jerusalem stod gumman dock stadigare på jorden än de andra. Hon inbillade sig ingenting, så när folket i Nås sålde sina gårdar och drog iväg, stannade hon hemma. Lagerlöf berättar om när Jerusalemsfararna färdats många mil, till den nyanlagda järnvägsstationen. Där börjar de små barnen, i ett obehåll ögonblick, vandra hemåt igen. ”Vi bry oss ej om att fara till Jerusalem. Vi vilja gå hem”, säger de.

Men Nåsborna reser till Jerusalem och där börjar de efter en tid att längta hem. Det är en hemlängtan som går som en röd tråd genom fler böcker av svenska författare. Tänk bara på Vilhelm Mobergs utvandrare, som längtar till Amerika från den steniga, småländska jorden, men i Amerika går Kristina från Duvemåla och längtar hem.

Den unge Verner von Heidenstam diktade om Österns mystik, men slog sedan om tonläget:

Jag längtar hem sen åtta långa år.
I själfva sömnen har jag längtan känt.
Jag längtar hem. Jag längtar hvar jag går
– men ej till människor! Jag längtar marken,
jag längtar stenarne där barn jag lekt

Det var samme Heidenstam som senare diktade om Sverige och kallade landet ”vår längtans bygd”.

Nu har den där hemlängtan gått och drabbat Sverige med ny kraft. Varenda politiker står plötsligt upp och talar sig varm om ”svenska värderingar”. Almedalsveckan sommaren 2016 har beskrivits som ett enda långt nationaldagsfirande, där politikerna försökte överträffa varandra i denna längtan efter det svenska. Det är en mycket praktisk längtan. Att försöka fastställa svenska värderingar är ungefär lika lätt som att försöka spika fast ärtsoppa med fläsk på lagårdsväggen. Var och en lägger in de värderingar som ligger en själv närmast. Att värderingarna är svåra att fastställa innebär dock inte att de inte finns.

Många sätter nu som den främsta svenska värderingen alla människors lika värde. Det var John Locke som formulerade de tankarna i det sena 1600-talets England och han byggde i sin tur sitt resonemang på skapelseberättelsen i Bibeln. Redan 1726 utkom *Johan Lockes ofögrä-*

pelige tankar om verldslig regerings rätta ursprung, gränssor och ändamål på svenska och med tanke på hur vanlig den boken ännu är i antikvariat, verkar Lockes ord snabbt ha slagit rot i Sverige. Individens rätt till frihet från de bojor som ett starkt klantänkande innebär utreddes redan 1844 av Erik Gustaf Geijer, som också lägger till:

Den i Nord-Amerikanska republikerna ännu gängse, ur slafstaterna härstammande, fördomen, att slafblodet i än så aflägsna led smittar och förblifver med sin nesa outplånligt, är gammal eller ny heden-
dom.

Individens frihet och ansvar samt alla människors lika värde är tankar som ur ett internationellt perspektiv utmärker Sverige på de kartor över världen utifrån värderingar som World Values Survey tagit fram. Värderingar och sedvänjor är starkt förknippade med varandra. Sociologer hävdar ofta att värderingar uppstår ur seden. Statsvetaren Francis Fukuyama menar att statskicket också är starkt beroende av samhällets värderingar, att exempelvis religiösa värderingar starkt påverkar den sedvana som präglar skilda stater. Värderingar är en del av kulturen, men kultur är så mycket mer än värderingar. Just därför att sedvana och värderingar är så starkt beroende av varandra, kommer jag här att använda det bredare begreppet kultur.

För mycket längesedan var jag ledamot av kulturnämnden i min hemkommun. Ibland träffade jag Gustaf i Bråten, en man som ännu slog sina stora ängar med lie, bar in höet på ryggen och som skar löv av träns och torkade för att ha som djurfoder. Gustaf var född 1919 och eftersom vi talar tidigt 1980-tal hade han ännu inte blivit pensionär. Det ålderdomliga jordbruket var en förutsättning för att han skulle kunna överleva, men han talade alltid om det som om det vore en rolig hobbyssyssa, något han pysslade med för att han ändå inte hade något annat för sig. Och han sa att ”de ä la lite kultur mä sûnt dära”. Ofta besökte jag Göteborgs lilla ortodoxa synagoga. Där fanns det en man som när några gubbar började prata under gudstjänsten slog näven i bänken och sade ”Kultur!”

När vi diskuterade kultur i kulturnämnden handlade det inte vare sig om lieslätter, lövskörd eller tystnad under gudstjänst. Kultur kan betyda så mycket och det hör till svårigheten att fastställa vad kultur är, att vi i Sverige har ordet som låneord från flera olika språk. Tyskans ”kultur” betyder inte samma sak som engelskans och franskans ”culture”. Den tyska definitionen är all form av mänskligt skapande, som står i motsättning till det som vi fått av naturen. Den engelska och franska förståelsen av ordet är mera inskränkt. Där är kultur det vi sysslade med i kulturnämnden; dans, musik, teater, litteratur, konst och arkitektur, men alltså inte seder och bruk, klädedräkt, maträtter, jordbruksredskap, språk, lagar och tabun. En tydlig illustration till skillnaden mellan tyskan, franskan och engelskan är Sigmund Freuds (1856–1939) bok *Das Unbehagen in der Kultur* (1930) som på svenska översattes till *Vi vantrivas i kulturen*, medan den på engelska kallas *Civilization and*

Its Discontents och på franska *Malaise dans la civilisation*. Det som på tyska räknas som kultur i en vidare bemärkelse kallas alltså på franska och engelska för civilisation. Vi ser det också i hur vi använder orden civiliserad och kultiverad. De orden betyder ungefär samma sak och Freud hävdar att vi människor strävar efter att bli mer och mer civiliserade eller kultiverade, eftersom detta ger ett bättre, fridsammare samhälle, där konflikter löses utan våld, där en rättsapparat finns, men att vi inombords samtidigt bär med oss minnet av en lyckligare, friare tid. Civilisationen lägger band på friheten och därför vantrivs vi i kulturen och längtar efter större frihet, enligt Freud.

Ekonomerna och filosoferna Friedrich Hayek (1899–1992) påpekar att på de flesta språk finns skillnaden mellan orden ”rätt” och ”lag”. Vi vet alla att våra lagar är instiftade och skrivna av lagstiftare. Men rätt, det är något annat. Skrivna lagar har funnits i några tusen år, men omprövas hela tiden efter det vi anser vara rätt. Själva begreppet rätt är dock något som har följt människan så länge hon varit människa. Det är svårt att tänka sig ett samhälle där ingen form av tankar kring vad som är rätt och vad som är fel skulle finnas. Då råder den starkes rätt, allas kamp mot alla. Rätten är en viktig del av kulturen, som utjämnar konflikterna och skapar ett fredligare samhälle, där folk kan verka tillsammans. Våra lagstiftande församlingar kan inte instifta en lag som går helt på tvärs mot folks rättsmedvetande. Det skulle bli en lag som vore omöjlig att upprätthålla, eftersom man inte kan straffa en hel befolkning om alla bryter mot lagen. Olika länders förbud mot alkohol i början av förra århundradet är ett exempel på lagar som måste avlägsnas därför att man inte kan kriminalisera för stora befolkningsgrupper. Lagstiftningen utförs alltså av lagstiftande församlingar, men dessa är starkt beroende av rättsmedvetandet, som är ett utslag av kulturen, för att kunna stifta lagarna. Olika länders kulturer avspeglas alltså i lagarna, men också i den juridiska praktiken. Juridiken förändras över tiden och påverkas hela tiden av andra länders juridik, men trots det blir resultatet inte en internationell lag, utan de olika staterna behåller sin särpräglade lagstiftning, som är en spegelbild av kulturen.

Men ibland talas det om kultur som direkt motsats till kultivering. Massövergreppen på kvinnor under nyårsnatten till 2016 i Köln blev början på en debatt om otrevliga kulturella drag. Eftersom invandringen under hösten 2015 antog rekordnivåer knöts oroligheter på flyktingförläggningar, tafsande på badhus och offentliga arrangemang och olika former av hedersvåld samman till en diskussion om kulturella skillnader och om man över huvud taget kan säga att det finns olika slags kulturer. En del vill hävda att skitstövlar finns i alla folkgrupper och att kulturerna därför inte kan lastas. Andra vill hävda att vi står inför enorma problem eftersom vi på kort tid har fått så många nya invånare, tillhörande andra kulturer.

I debatten utkristalliseras två mönster. Där finns dels de som menar att delaktighet i en mycket fastlagd och bestämd svensk kultur är en

förutsättning för att man skall kunna kallas svensk. Tydligast fastställs denna syn i Sverigedemokraternas principprogram, där man skiljer på svenska medborgare och medlemmar av den svenska nationen. För att vara delaktig i den svenska nationen behöver man inte ha urgamla svenska rötter, utan dit vill SD också räkna den med ”ickesvensk bakgrund som talar flytande svenska, uppfattar sig själv som svensk, lever i enlighet med den svenska kulturen, ser den svenska historien som sin egen och känner större lojalitet med den svenska nationen än med någon annan nation.” Eftersom detta är Sverigedemokraternas ståndpunkt och de anses stå långt till höger politiskt, uppfattas detta som en högerposition, medan den rakt motsatta ståndpunkten, att helt förneka att Sverige har en särpräglad och inhemska kultur, ses som en vänsterposition. Det är sant att den ståndpunkten förfäktats av många med helt klar vänsterprofil, från August Strindberg (1849–1912) till den uttalat marxistiske historikern Eric Hobsbawm (1917–2012). Hobsbawm såg nationella identiteter, kulturer och traditioner som ”uppfunna” och det hängde i hans fall helt klart samman med att han i stället såg klasser som identiteter, att proletärer över hela världen delade en gemensam identitet. Så ur det perspektivet är detta verkligen en vänsterposition. Men å andra sidan har många utan klar vänsterprofil också förnekat existensen av svensk kultur. Och trots att den marxistiske historikern Benedict Anderson (1936–2015) är något av ett spöke för sverigedemokrater och andra på högerkanten, är hans argumentation om nationen inte särskilt olik SD:s.

Det blir alltså fel att se frågan, om vi har en typiskt svensk kultur eller ej, som en vänster-högerfråga. De flesta som inte har ägnat frågan så stort intresse skulle nog utgå från att det är självklart att vi i Sverige har en svensk kultur. Sådana debatter dyker ideligen upp och uppenbara kulturimporter – exempelvis Kalle Anka på julafton – ses som delar av en gedigen svenskhet av många människor, som kanske inte närmare tänkt över vad de säger. Man skulle därför kunna säga att uppfattningen att det finns en specifik svensk kultur är populistisk, eller ”folklig”, medan förnekandet av kulturen hör hemma i akademiska elfenbenstorn. Det är svenskt, det som vi svenskar gör, är den enkelt formulerade synen. Nej, det är det inte, eftersom det bygger på utländska influenser, säger den som vill problematisera frågan mer.

Förnekandet av kulturen har ett speciellt syfte. Den tolfte oktober 2015 samlades en stor del av Sveriges beslutsfattare efter statsminister Stefan Löfvéns inbjudan till ”den nationella samlingen Sverige tillsammans för att samla alla krafter som kan och vill bidra till att förbättra nyanländas etablering”. Inledningstalare var överintendenten Ingrid Lomfors vid myndigheten Forum för levande historia. På väggen bakom henne projicerades denna text:

- 1 Invandring är inget nytt
- 2 Vi är alla en konsekvens av invandring
- 3 Det finns ingen inhemska svensk kultur

I sitt tal förtydligade Lomfors den sista punkten:

Föreställningen om att det skulle finnas en enhetlig, inhemsk kultur, som går tillbaka till urminnes tider, den bygger inte på fakta.

Rubriken för Lomfors tal var "Vi har gjort det förr". För att skapa ett öppnare samhälle och ett medel mot främlingsfientlighet försöker man alltså framställa Sverige som ett land som har gjort det förr, det vill säga tagit emot invandrare i stora skaror. I det sammanhanget anses det viktigt att påpeka att det inte finns någon "enhetlig, inhemsk kultur som går tillbaka på urminnes tider". Kulturen uppfattas som ett motstånd som måste brytas ner för att bereda vägen för ett öppnare, mångkulturellt samhälle.

Man vill så väl, men resonemang som bygger på lögn och undertryckande av obehagliga fakta har aldrig i historien varit förnuftiga. Man sprider dimridåer där klarhet hade kunnat göra nytta. För vi har aldrig gjort det förut. Att hävda att Sverige alltid har haft invandring blir ett nonsensargument. Självklart har landet aldrig varit slutet, men att påstå att vi har gjort det förr blir ändå en lögn, eftersom dagens invandringsnivåer är unika ur ett historiskt perspektiv. Vill man hitta en lösning måste man i stället konstatera att vi står inför en ny situation. Däremot har andra gjort det förr. Överbryggande av kulturella skillnader, konfliktlösningar och integrering av stora invandrargrupper har skett på andra håll i världen. Det är en märklig ironi att just de som hävdar att vi inte har en kultur samtidigt påstår att Vi har gjort det förr, att just Vi skulle sitta inne med lösningar på problem, i stället för att studera de länder där man faktiskt har gjort det förr. Det är en märkligt chauvinistisk hållning. Vi har gjort det förr. Vi. Samtidigt sägs samma Vi sakna en egen kultur. Hur kan detta vara möjligt? Det är svårt att undvika slutsatsen att bakom påståendet om att Vi inte skulle ha en kultur döljer sig en falsk blygsamhet. I själva verket är det en grandios tanke av enorm chauvinism. Vi anses inte ha någon kultur, därför att de människor som hävdar detta menar att det inte finns några kulturskillnader. Tydligast uttrycks detta av den annars så förnuftige Hans Rosling, som i ett flertal sammanhang har hävdad att talet om nationella kulturer är nonsens, att det i stället handlar om att olika länder står på olika utvecklingsnivåer. Eftersom Sverige är bland jordens mest utvecklade länder kan vi räkna med att andra med tiden kommer att utvecklas på samma sätt. Hela jorden är alltså ett enda stort Sverige, enligt denna syn.

Här tänker jag studera den ideologiska bakgrunden till tron på Sverige som landet utan kultur. Jag kommer också att hävda att det givetvis är så att kulturen ständigt innebär ett utbyte av impulser och att den ständigt är under förändring, att den är så pass diffus att det är svårt att fastställa skarpa gränser för svensk kultur, men att man ändå kan tala om det specifikt svenska. Tvärt emot föreställningen om att denna kultur skulle stå i vägen för ett öppet samhälle, är ett bejakande av den svenska kulturen en förutsättning för att samhället

skall kunna vara öppet. Vi behöver inget mångkulturellt samhälle, helt enkelt därför att vi alla numera är mer eller mindre mångkulturella. Mångkulturen är redan här, i människornas tillvaro. Det beror delvis på de senaste årtiondenas stora invandring, men lika mycket på att vi är ständigt uppkopplade, reser mer och på en dag kan skaffa oss lika mycket intryck som våra förfäder behövde ett helt liv för. Också de som gör allt för att motarbeta mångkulturen är mångkulturella. En svensk grupp tar sig efter internationell förebild ett engelskt namn: "Soldiers of Odin". Massmördaren Anders Behring Breiviks huvudargument mot mångkulturen var en text av en annan norrman, skriven på engelska!

I den nyutkomna boken *Strangers in Our Midst* menar professorn i politisk teori David Miller att vi måste skilja på offentlig och privat kultur. Varje land har sin offentliga kultur: institutioner och traditioner för hur de sköts, uppförandekoder för det offentliga rummet och liknande. Det är viktigt för samhällets sammanhållning att vi alla blir en del av den kulturen, oavsett vår bakgrund. Vad vi gör privat är däremot vår ensak. Privat kan vi alltså vara mångkulturella, men samtidigt ta till oss den offentliga svenska kulturen. Miller påpekar att det inte finns några skarpa gränser mellan den privata och offentliga kulturen. De överlappar varandra. Och så är det i fallet med religion i Sverige. Numera är religion en privatsak, men i över fyra hundra år var kyrka och stat förenade. Därför är helger som jul och påsk en del av den offentliga svenska kulturen, medan andra religioners helger inte är det. Eftersom kulturen ständigt förändras kan det bli så att exempelvis den muslimska helgen eid i framtiden kommer att ses som en del av den svenska kulturen, men det kan lika gärna vara så att ättingarna till dem som i dag firar eid kommer att sjunga snapsvisor på kräfts-kivan.

Den svenska kulturen har genom historien tjänat som ett sammanhållande kitt. Den rollen borde kulturen även i framtiden kunna ha. Ur det perspektivet är det helt ointressant om man kan konstatera att kulturen inte alls är så ursprunglig, urgammal och "äkt" som folk i allmänhet tror.

Det finns två skäl till varför människor vill förneka existensen av den svenska kulturen. Det ena är att förnekandet faktiskt kan anses vara en del just av den svenska kulturen. Det andra är en del av en internationell intellektuell tradition som kan sökas tillbaka till skilda radikala rörelser som har försökt skapa ny sammanhållning mellan människor och som därför sett kultur, gamla traditioner och identiteter som ett hot mot sina önskedrömmar.

Hur kan det vara en del av en kultur att förneka dess egen existens? I fallet Sverige blir detta tydligt i ordet "osvensk". "Hon är så härligt osvensk" kan man höra människor säga. Osvenskheten är något positivt. Översatt till andra språk och kulturer blir detta en omöjlighet. I USA är det straffbart att vara "Un-American". I Frankrike är det närapå lika illa att vara ofransk. Osvenskheten som positiv egenskap är alltså något för Sverige unikt, en viktig beståndsdel i den svenska kulturen.

Det är som Gustav Sundbärg (1857–1914) uttrycker det i sin gamla klassiker *Det svenska folklynnet* (1911):

Aldrig är svensken så skarpsinnig, som då han råkar få höra något fördelaktigt yttras om Sverige. Han skall då uppbjuda den klyftigaste slutledningskonst för att ådagalägga, att det gynnsamma omdömet är osant eller blott skenbart riktigt: i själva verket är det påstådda företrädet, rätt besedt, ett intyg om motsatsen.

Säges något ondt om Sverige, accepteras det ögonblickligen utan ringaste tvekan. I så fall behöfs aldrig någon granskning; beskyllningen är sann, därom kan ej råda något som helst tvivel.

I sin avhandling *Mobergland* (2009) skriver Jens Liljestrand om den dubbla svenska självbilden, där osvenskhet är något positivt, men där en stor portion romantik ändå ryms under samma tak:

Den svenska nationalkänslan under efterkrigstiden kan ses som en komplex sammansättning av naturmystik och landsbygds- och bonderomantik å ena sidan och modernitet och antinationalism å den andra. Svensken sätter pris på allt som är osvenskt, internationellt, progressivt och fräscht – samtidigt som hon i sitt innersta trår till den röda stugan i det orörda landskapet, med utedass, vedeldad bastu och nakenbad i sjön.

Han fortsätter med att peka på en recension av Victor Svanberg (1896–1985) när Vilhelm Mobergs (1898–1973) *Utvandrarna* kom ut 1949. Svanberg skriver om ”ett nationalepos som handlar om att vända fosterlandet ryggen”. Liljestrand sammanfattar själv Utvandrarserien med följande ord:

Böckerna låter den svenska läsaren acceptera sin osvenskhet, äta modernitetens kaka och samtidigt behålla sötman i hemlängtan till ett ålderdomligt, nästan sagoaktigt förflutet.

Många för tillbaka osvenskheten som positiv egenskap till Esaias Tegnér (1782–1846). Detta är i sig en märklig motsägelse, eftersom Tegnér samtidigt är en representant för nationell yvighet, med dikter som exempelvis ”Svea”. Tegnér har dock formulerat några rader som gång på gång under de senaste 180 åren använts som argument för att Sverige ”egentligen” inte har någon kultur, nämligen orden om att blott barbariet är fosterländskt.

Men vad är det egentligen Tegnér säger i sin dikt? Den femte april 1836 var det på dagen femtio år sedan Svenska Akademien instiftades. Det var en händelse värd att fira. Akademiens åttonde stol tillhörde sedan 1819 Tegnér, men han var alltför sjuk i det han omväxlande kallade sin ”mjeltsjuka” eller ”galenskap” – och som i vår tid antagligen skulle ha kallats depression – för att kunna närvara. Från biskopsgården i Växjö skickade han en dikt som Johan Olof Wallin (1779–1839) läste upp vid den högtidliga sammankomsten i Stockholms Börshus. Källorna talar om en ”hänryckning” hos publiken. I dikten beskriver Tegnér hur han står en kväll ”på stranden under kungaborgen”. Månen lyser på statyn av Gustav III och Tegnér tänker på Akademiens store instiftare och hans tid. En lång uppräkningslista av den gustavianska tidens

kulturpersonligheter och vad de har åstadkommit följer. Och Tegnér är själv ett barn av den tiden:

Min barndom föll uti hans solskensstunder,
Jag mins den tiden: hur den är mig kär,
Med sin förhoppning, sina sångar-under
Och allt det nya lif, som rördes der!

Vem passade bättre än Tegnér att besjunga den gustavianska tiden? Femtio år senare ansågs den vara alltför "osvensk" och fjäskande med utländsk kultur. Nu var det romantiken, med andra ideal än de gustavianska, som gällde. Tegnér stod vid sidan om litterära fejder. Han vägrade ta avstånd från gustavianernas ideal, men bevisade samtidigt med diktsamlingar som *Frithiofs saga* (1825) att han kunde skriva vikingaromantik enligt den nya tidens smak bättre än alla andra. Tegnér lyckades faktiskt med just det som måste ha varit varje romantisk diktares dröm, nämligen att hans dikter blev så populära att de tonsattes och började sjungas som folkvisor. Jag har själv som folklivsforskare i min ungdom hört folk berätta att man brukade sjunga "Kung Ring han satt i högbänk" när man tröskade säden med prägel för att lättare hålla takten.

Den gustavianska tiden brydde sig inte mycket om vare sig folkvisor eller vikingaromantik. Den kastade blickarna mot andra länders kulturer. Gustav III hade tjuvats av Italien och Frankrike. Tegnér diktade därför några berömda rader, som ofta har citerats under de snart två hundra år som gått sedan dess:

Der låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt om du vill,
men det var sol deri, och, hur du klagar,
hvar stodo vi, om de ej varit till?

När Kungliga Operan 140 år senare bjöd på festföreställning inför kung Carl XVI Gustafs bröllop med Silvia Sommerlath kallades evenemanget "Det låg ett skimmer över Gustafs dagar". Och i antologin *European National Identities* (2014) använder Kristina Tolinsson Ting Tegnér rader för att visa hur begreppet osvensk har en positiv innebörd i Sverige. Men de därefter följande raderna är ännu oftare citerade:

All bildning står på ofri grund till slutet,
blott barbariet var en gång fosterländskt.

170 år efter att Tegnér dikt lästs inför Svenska Akademien blev raderna om att blott barbariet är fosterländskt ifrågasatta i samma lokal. Vid Akademiens högtidssammanträde 2006 talade Sture Allén och sade bland annat:

Som allmän utsaga tål detta med förlov sagt att tänka på. Skulle exempelvis romarna vara barbarer, som inte hade utvecklat något eget utan fått allt från grekerna och andra impulsgivare? Skulle grekerna i sin tur vara barbarer, som inte hade utvecklat något eget utan fått allt från fenicierna och andra etc? Så var det naturligtvis inte, och så var det inte heller när det gällde våra förfäder och deras kulturutveckling, som ju var vad Tegnér i första hand hade i tankarna. Nej, varje kultur, också de våras, utvecklar sin egen identitet, som successivt modifieras

genom kulturinflytelser utifrån. Tegnér och andras hållning på den här punkten har medverkat till ett slags självutplånande syn på vår egen äldre kultur.

Allén tar som exempel Rökstenen, med världens längsta runinskrift, som ristades omkring år 900 och som står uppställd vid Röks kyrka i Östergötland. Textens versmått, alliterationer och originella ordval vittnar om författaren Varins stora skicklighet. En infogad vers använder versmåttet fornyrdislag, men detta är flera hundra år innan dikter på det versmåttet skrivs ner på Island. Allén menar att Varin är den svenska ordkonstens fader och att den urgamla stenen visar att allt inte är inlån från början, att en del fantastiska saker faktiskt också uppstått i det som en tid senare skulle börja kallas Sverige:

Låt oss mot den bakgrunden göra upp räkningen med allt som kan kallas flathet, platt fall, självhat, utlandsfjask, barbari o s v! Låt oss fortsätta att klargöra vad det innebär att ha ett språk med svenskans tradition och uttryckskraft som landets grundläggande och förhoppningsvis snart också officiella språk! Låt oss fortsätta att klargöra vad det innebär att tala, skriva, förhandla, forska med modersmålets och därmed hela personlighetens resurser till förfogande! Låt oss slå näven i bordet när svenskans värsta fiender, som dessvärre finns mitt ibland oss, går ut med paroller om att avskaffa svenska språket! Låt oss se till att den debattör inte blir sannspådd som hoppas, att en svensk författare inom femtio år kommer att tilldelas Nobelpriset i litteratur för ett verk skrivet på engelska!

Ett utbrott av detta slag är mycket ovanligt i svenskt kulturliv av i dag. Förnekelsen av det svenska kulturarvet är desto vanligare. Den vanliga trallen går att allt egentligen från första början är inlån någon annanstans ifrån. Omedvetet avslöjar därmed människor att de tror på en ”ren” kultur utan påverkan utifrån. Någon sådan kultur har aldrig funnits, men om man nu har insett det kan man också inse att vi trots det har en svensk kultur. Och vi kan citera fortsättningen av Tegnér dikt:

Men vett blef plantadt, jernhårdt språk blef brutet,
och sången stämd och lifvet menskligt njutet,
och hvad Gustaviskt var blef därför äfven svenskt.

Låt oss lägga dessa ord på minnet. Tegnér säger alltså att visserligen var från början blott barbariet fosterländskt och visst var den gustavianska tiden full av utländskt inflytande, men med tiden blev detta svenskt. Så fungerar kultur. När man studerar kultur måste man hålla två tankar i huvudet samtidigt. Dels kan man smula sönder kulturen i dess beståndsdelar och då upptäcka att olika detaljer kan komma från andra kulturer, men samtidigt kan man se kulturen i dess helhet och då se helheten som typiskt svensk. Det ena står inte i motsatsförhållande till det andra.

Vi kan här återgå till ordet kultur för att se detta. I dagens engelska språkbruk har ordet ”culture” kommit att få den vidare betydelse som ordet kultur har på tyska. Det beror till stor del på att den tyskfödde antropologen Franz Boas (1858–1942), som har betytt oerhört mycket för amerikansk antropologi, i många av sina skrifter använde den tyska

betydelsen av ordet också när han skrev på engelska. I gengäld finns i dagens tyska också ordet "zivilisation" i betydelsen "gesellschaft", samhälle. Betydelseerna går alltså i varandra. De olika språken har påverkat varandra, precis så som kulturer påverkar varandra. Men bara därför att man alltså här kan spåra nya betydelser av ord och låneord, finns ju tyskan och engelskan samtidigt kvar som självständiga språk och ingen skulle väl drömma om att utifrån argumentet att de har låneord påstå att språken inte finns. Enskilda ord kan alltså spåras som influenser från andra språk, men som helheter finns språken där trots det.

En som gång på gång hävdade att Sverige inte har en kultur var August Strindberg. I flera sammanhang använde han Tegnér's ord om att blott barbariet är fosterländskt. Strindberg hävdade upprepade gånger att Sverige alltid har varit ett invandrarland och att detta var orsaken till att landet saknade nationalkänsla. Han studerade i flera böcker olika kulturyttringar och visade att folkdräkter innehåller internationella modedetaljer, att de har förändrats och inte alls är så urgamla, att svenska folkvisor ord för ord finns på holländska och tyska och så vidare. Han menade därför att vi bör öppna oss mot världen och erkänna vår tacksamhet för de influenser vi fått utifrån, men för att göra det måste vi "få Rudbecken ur oss". Han syftade alltså på Olof Rudbeck (1630–1702), som i slutet av 1600-talet skrev det gigantiska verket *Atland eller Manhem* (1679–1702) där han med en märklig blandning av antika skrifter, fantasifulla hugskott, glänsande logisk slutledningsförmåga, rena skepparhistorier, mycket intressanta folkloristiska studier och språkjämförelser av det vansinnigaste slag försökte visa att Uppland är det sjunkna Atlantis, att Edens lustgård låg i Sverige, att Noaks ark strandade på Åreskutan och att berget Ida i den grekiska mytologin måste vara fjällen i Idre. I gengäld är världens alla folkslag komna från Sverige, vilket gör att man kan upptäcka spår av svenskar överallt. Brahmanerna i Indien härstammade från Bromma och Herkules var svensk och hette egentligen Här-Kalle. Detta verkar för oss vara galopperande vansinne, men just därför är det märkligt att se att Rudbeck faktiskt inledningsvis för ett långt resonemang om vad svensk kultur är, där han visar sig mycket klarsynt. Saker som nu är typiskt svenska, som svensk lagstiftning och svenska namn, kan bero på utländska influenser, slår Rudbeck fast. Att Bibeln har spelat stor roll för både juridiken och namnen är han helt på det klara med, men precis som Tegnér hävdar han att det utländska efter en tid blir en del av den inhemska kulturen:

Klåden, Wapn och Wärior, Huus och Wåningar, och mehra sådant, hafwer och giordt åthskilnan på Folck. Men detta måste man och achta om dessa ting, såsom om Lag och Seder, att man aff Historierne wäl sig underrättar och tillseer om alla Folck tillijka hafwa en sådan Lagh, Seder, Kläder och slikt haft, eller den ena aff dhen andra genom tidherna tagit. Ty wij kunna intet säijas Abrahams Slächte effter kiöttet, fast wij hafwa nu både Lagen och Evangelium, och bära och många Judeska namn, såsom Salomon, Dawid, Jonathan: uthan i Aandanom kunna wij wara Abrahams affkomne.

På 1890-talet uppstod en ny litterär stil i Sverige, där det blev modernt att söka och skildra det svenska. Jag skall inte här fördjupa mig i nationalromantiken och vad den betydde för att skapa en modern uppfattning om vad svenskhet är, men en viktig sak är värd att påpeka. Landskapet Dalarna spelade en oproportionerligt stor roll i skapandet av en svensk nationell känsla. Det gällde framför allt under de nationalromantiska årtionederna kring förra sekelskiftet, men redan Gustav III reste till Dalarna för att tala till folket innan han gick i strid mot Ryssland. Det var givetvis ett medvetet imiterande av Gustav Vasa, men Gustav III tillförde en detalj som Gustav Vasa knappast hade ägnat någon tanke. När Gustav III talade i Mora och Leksand var han iförd folkdräkt. I Mora bar han Moradräkt och i Leksand Leksandsdräkt.

Ofta framställs det som så, att den specifika folkliga traditionen i Dalarna, som yttrade sig i folkdräkter, tydligt särpräglade socken för socken, berodde på landskapets isolering. I själva verket var det precis tvärt om. Dalfolket var känt för sina vandringar till andra landskap, där de tog tjänst för en tid innan de återvände hem. Dalkullor i traditionell dräkt var ett vanligt inslag i gatulivet i 1800-talets Stockholm. Inte heller berodde den särpräglade kulturen på fattigdom. Tack vare gruvan i Falun, bergshanteringen i Bergslagen och den bördiga slättbygden kring Tuna var Dalarna ett ovanligt rikt landskap. Folklig kultur, som tar sig uttryck i en medvetet avvikande stil, hör alltså inte samman vare sig med isolering eller med fattigdom, utan i stället med livliga kulturella kontakter och rikedom. Samma fenomen kan man upptäcka på andra håll. Den enda folkdräkt som har bevarats från Västergötland levande så pass långt fram i tiden att den kan sägas vara genuin och inte en modern rekonstruktion, är den från Toarp utanför Borås. De sju häraderna kring Borås hade särskilda rättigheter för att idka hantverk och handel. Varje härad hade sin specialitet och folket i Toarp och grannsocknen Rångedala var särskilt inriktade på att resa runt och sälja varorna invånarna i de andra bygderna producerade. Västgötknallen, som vandrade runt i alla stugor över hela Sverige och sålde textilier och slöjd, var oftast från Toarp. Detta skapade ett välstånd i Toarp, som yttrade sig i den magnifika kvinnodräkten, där förklädet helst skulle vara av rent siden. Den färgstarka lokala kulturen uppstod alltså tack vare mötet med andra människor och tack vare ekonomiskt välstånd. Välstånd skapar självkänsla. Och det är ett tema jag inte nog många gånger kan upprepa, att det är kontakt med andra kulturer som befrämjar den egna kulturen och att självkänsla är viktigt för att kunna möta det avvikande med öppenhet.

I vår tid har Strindbergs argument, dels att Sverige alltid har varit ett invandrarland, dels att det inte finns någon genuint svensk kultur, återkommit med ny kraft. Jag tror inte att det beror på att folk läser Strindberg och hittar inspiration hos honom. Som jag nämnde inledningsvis finns det en internationell trend att hävda samma sak. Marx och Engels drömde om dagen då proletärer i alla länder skulle förena

sig. Men att vara fattig är inte en identitet. Nationella, religiösa eller språkliga identiteter har hela tiden visat sig vara starkare. Socialdemokrater insåg detta på ett tidigt stadium. Den svenske översättaren av Marx och Engels ord, Axel Danielsson (1863–1899), skrev i sin tidning *Arbetet* redan på 1890-talet att det inte finns någon motsättning mellan det socialistiska internationella idealet och det patriotiskt nationalistiska. Hans ord påverkade Per Albin Hansson (1885–1946), som mycket medvetet införde nationalistiska paroller i socialdemokratiska sammanhang, som hyllningar till fosterlandet och den svenska flaggan samt inte minst användandet av ordet ”folkhem”. De socialister som fortfarande drömde om internationell solidaritet blev grymt besvikna under första världskriget, då arbetare från olika länder snabbt glömde slagord om internationell solidaritet och i stället bekrigade varandra i skyttegravarna.

Att folk oavsett samhällsklass identifierar sig med landet där de bor blev ett irritationsmoment för en del marxister. Nationalism sammankopplades efter andra världskriget med nazism och fascism. Man tänkte sällan på att nationalism har så många olika utseenden, att nationalism lika mycket präglade de ockuperade ländernas motståndsrörelser och att det var genom kraftigt nationalistiska paroller de allierade kunde uppbjuda kraften som krossade nazismen. Men i efterkrigstidens Europa, där det europeiska unionsbygget tog fart, sågs de olika ländernas nationella kulturer som något som skulle dekonstrueras. Detta gick hand i hand med postmoderna idéer om majoritetskulturer som förtryckande och exkluderande maktfaktorer. Det visade sig vara svårt att skapa en europeisk identitet, inte minst därför att identiteten och kulturen är så nära förknippad med språket. Därför blev det i stället ett europeiskt projekt att försöka riva ner, eller ”problematiska” de nationella kulturerna. Kulturerna nedvärderades och böcker som skulle visa att nationerna alltid har varit invandrarland skrevs över hela Europa.

I sin bok *Rødt, hvitt & blått* (2012) frågar sig Asle Toje varför denna rörelse växte fram. Helt klart är att en viktig orsak var att man ville välkomna nya landsmän, att verka integrerande. Men, säger Toje, kraven kom inte från de nya landsmännen. Människor som valt att immigrera eller fly till vår del av världen har ju gjort ett medvetet val att lämna något bakom sig. De som vill riva ner de nationella kulturerna, samtidigt som de minst sagt ologiskt talar sig varma för att invandrare skall bevara sina kulturer i mångkulturens namn, är vanligtvis människor som själva tillhör invandrarländernas majoriteter.

I Norge frågade professor Gudmund Hernes om man ens kunde tala om att något norskt existerade. Orsaken var helt klart att han menade att det som folk uppfattade som norskt stod i vägen för det EU-medlemskap Hernes önskade sig. Självbildningen måste därför plockas isär; den norska flaggan är snodd från Danmark, sjuttonde maj är lånad från Gregorius VIII och så vidare. Allt norskt är egentligen tjuvgods någon annan stans ifrån. Hernes fick svar på tal av historikern Kåre Lunden

som frågade om man kunde anse att professor Hernes existerade. Det som Hernes uppfattade som sig själv var ju egentligen grundämnen som oxygen, hydrogen, karbon och så vidare. De finns överallt och är alltså inget som enbart kännetecknar professor Hernes.

En klassiker i detta arbete att dekonstruera och nedvärdera traditioner och nationell kultur är Eric Hobsbawms och Terence Rangers antologi *The Invention of Tradition* (1983) där en mängd exempel ges på traditioner som uppfattas som uråldriga, men som de olika författarna visar inte alltid är så gamla som folk tror. Det mest kända kapitlet, efter Hobsbawms inledning, är Hugh Trevor-Ropers (1914–2003) uppsats om de skotska högländernas traditioner. Trevor-Roper visar här att den typiska skotska kilten uppfanns av en affärsman från England i början av 1700-talet. Han visar också att de strikta reglerna för olika rutmönster för olika klaner är en ännu senare uppfinning, från 1800-talets första hälft. Och folk har läst och skrattat. Var alltsammans bara hittepå? Så var det med den saken! Men i själva verket bygger detta på en grav missuppfattning av vad traditioner är. Levande traditioner är aldrig stela, utan ändras hela tiden, men de ändras i enlighet med traditionen. Orsaken till att en engelsman kom på idén att konstruera en kilt för skottar, i stället för att helt enkelt låta dem ha byxor precis som alla andra, berodde på att skottarna brukade bära en sorts heltäckande schal, som hölls ihop med ett bälte. Den dräkten finns dokumenterad långt tillbaka i tiden. Men det var en opraktisk klädsel att arbeta i. När den engelske affärsmannen ville att hans arbetare skulle ha en mera praktisk klädsel att arbeta i konstruerade han kilten, eftersom han insåg att skottarna aldrig i livet skulle lägga av den traditionella klädseln för vanliga byxor. Förslaget togs väl upp och på bara några årtionden förändrades dräktskicket inte bara för affärsmannens anställda, utan kilten gjorde omedelbart succé över hela de skotska högländerna och kom snart att tas upp av de skotska höglandsregementena. Men hade det inte tidigare funnits en särpräglad skotsk klädsel, hade kilten aldrig uppfunnits. Trevor-Roper är ute efter att ”avslöja” att de skotska traditionerna är påhittade, men man kan läsa hans text som bevis för hur oerhört sega traditionerna är. Samma sak gäller i ännu högre grad i David Cannadines kapitel om det engelska kungahusets traditioner. I sin iver att avslöja hur olika inslag i krönings- och bröllopsceremonier är moderna påfund, tvingas han erkänna att de givetvis inte hade kommit till om inte det inte vore för att själva inrättningen med det brittiska kungadömet har över tusen år på nacken.

Professorn i nationalism Anthony D Smith vid London School of Economics är inte särskilt känd i Sverige. Orsaken är dessvärre inte svår att räkna ut. Smith är en pragmatiskt lagd forskare som hävdar att nationer naturligt utvecklats ur etniciteter men som trots det vill ge de forskare som menar att nationalitet är en modern uppfinning rätt i mångt och mycket. En så välvillig inställning ger inga stora rubriker. Till skillnad från exempelvis Eric Hobsbawm menar han inte att natio-

nationalstaten är en modern uppfinning och tror inte att dess dagar är räknade. Den verkliga nationalstaten, som Smith föredrar att kalla nationstat, har knappast någonsin existerat, om man menar en stat vars hela befolkning tillhör en och samma etnicitet. I våra dagar, med stora migrationsvågor och internationella kulturella impulser, är den i stort sett omöjlig. Men, säger Smith, om man med nationalstaten menar en stat med en majoritetsbefolkning tillhörig en och samma etnicitet där det politiska samfundet präglas av vissa bestämda värderingar och traditioner, finns det gott om dem och de visar inga tecken på att försvinna.

Det är visserligen sant att staterna i vår globaliserade värld har förlorat mycket av den ekonomiska och militära makt de tidigare hade. Men i gengäld har massor av andra nationella institutioner inom undervisning, massmedia, social- och sjukvård, kulturliv med mera fått allt större betydelse. Vi lever i en internationaliserad värld, men vi ser inte – även om en del önskar det – att de nationella identiteterna försvinner. Trots det allt större utbytet av information, varor och människor över gränserna verkar inte gränserna upplösas. Det är lätt att blanda samman identitet med lojalitet. Och därför, säger Smith, ser vi att de som drömmer om att den Europeiska unionen skall bli starkare försöker skapa en europeisk identitet på bekostnad av de nationella identiteterna.

Hur detta går till fick vi en tydlig illustration till den nionde april 2015 då en paneldiskussion på Svenska Institutet hölls under rubriken ”Sveriges lånta fjädrar”. I inbjudan till diskussionen står:

Drömmen om ett enhetligt kulturellt samhälle växer sig idag allt starkare i många länder, också i Sverige. Drömmen bygger på en önskan om att alla talar samma språk och har samma kulturella tillhörighet. Men hur enhetlig är svensk kultur? Och hur svensk är den?

En inbjuden etnolog från Nordiska museet talade över ämnet ”Sveriges lånta fjädrar” och även om jag inte har tagit del av föredragets text är det ju med en sån rubrik inte svårt att räkna ut vad det hela gick ut på. Det var den gamla välkända trallen, att Sverige ”egentligen” inte har någon kultur, eftersom allt är lånta fjädrar, inlån från andra länder. Syftet var alltså att stärka den europeiska identiteten. Tanken att man kan ha svensk identitet men europeisk lojalitet verkar inte föresväva dessa människor. Uppenbarligen utgår man också från en tankefigur att vi har en viss mängd identitet. Om den fylls med svenskhet måste alltså den paneuropeiska delen av identiteten maka på sig. Det är samma tanke som låg bakom Björn Söders (SD) uttalande i en intervju med DN:s Niklas Orrenius i december 2014 att man inte kan ha svensk och judisk eller svensk och kurdisk identitet på samma gång. Tänker man sig identiteten som en viss begränsad mängd har givetvis Söder rätt. Fylls identiteten på med något icke svenskt måste svenskheten i enlighet med Arkimedes princip rinna ut. Men identitet fungerar inte så.

I sin bok *When Russia Learned to Read* (1985) redovisar Jeffrey Brooks resultat från några undersökningar gjorda i Ryssland i början av 1900-talet, under tsardömets sista år. Barn i åldrarna åtta till elva år intervjuades när de började skolan. Inskolningsåldern var alltså hög, men det kan man knappast påstå att barnens kunskapsnivå var. Över hälften av barnen i Moskva visste inte om att de bodde i Moskva, än mindre att de bodde i Ryssland. Omkring hälften av barnen visste inte om sina familjenamn och en femtedel av barnen på landsbygden kände inte ens till sina förnamn. Dessa nakna fakta får mig att tänka på Albert Engströms fruktansvärda skildringar av den totala fattigdomen i Ryssland i hans bok *Moskoviter* (1924). Människan som enbart är inriktad på att överleva ytterligare en dag undan kyla och svält bryr sig inte om att ta reda på sitt namn eller ge sina barn namn. Men om vi för en stund bortser från misären siffrorna vittnar om kan vi fråga oss vad dessa barns identitet bestod i. Vad vet man om sig själv när man inte ens vet vad man heter? Kan man sägas ha en rysk identitet när man själv uppenbarligen inte vet om det?

Sigmund Freud skildrar hur det mycket lilla barnet långsamt får en allt större medvetenhet om sitt jag, hur det lär sig att skilja på den omgivande världen och sig självt, blir medvetet om sina kroppsdelar och på så vis lägger grunden för en egen identitet. Identiteten är alltså något som växer tillsammans med människan. Och får den människan inte veta sitt namn, namnet på platsen där hon bor och annan identitetsskapande kunskap måste rimligen identiteten räknas som mindre än den som har den kunskapen. Identitet är alltså något som man kan ha mycket eller lite av. Och den som tillhör en minoritet, som i fallet med Björn Söder-intervjun exempelvis är jude eller kurd bosatt i Sverige, kan alltså ha både svensk och judisk eller kurdisk identitet. Det är inte konstigare än att en svensk kan betrakta sig som både svensk och västgöte, svensk och norrköpingsbo, svensk och frimärkssamlare, svensk och musiker, svensk och bilmekaniker eller rätt och slätt ”hederlig svensk skattebetalare”. Alla har vi en mängd olika identiteter beroende på i vilket sammanhang vi befinner oss.

All identitet formas i samspel med andra människor, som vi uppfattar som antingen en av ”oss” eller som ”främmande”. Den ofta förekommande uppmaningen att inte skilja på ”vi” och ”dom” är därför en fullständigt meningslös floskel. Den blir direkt skrattretande när folk säger att vi inte skall göra som dom gör, nämligen att skilja på vi och dom. Det är fullständigt naturligt att göra uppdelningar mellan olika människor och det är i sig alls inget nedsättande eller omoraliskt. Man kan jämföra det med kärlek. Om jag säger till min fru att jag älskar henne därför att jag älskar alla människor i hela världen, skulle hon förmodligen inte tycka att det var mycket till kärleksförklaring. Om jag säger till mina barn att jag älskar dem därför att jag älskar all världens barn, skulle jag sannolikt betraktas som en kärlekslös far. Det är därför Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) hävdar att den som påstår sig älska

all världens människor egentligen bara är ute efter en ursäkt för att hata sina närmaste. En förälder älskar sina barn och en människa i ett förhållande älskar sin partner. Den kärleken innebär självklart inte att man hatar alla andra människor. Den som förmår ge kärlek till sina närmaste är tvärt om oftast den som också förmår ge värme och öppenhet till de andra. Och på samma sätt är indelandet i vi och dom inte det samma som ett hat eller förakt mot de andra.

Etnologen Jonas Engman säger i en intervju i DN 2013:

Sociala och kulturella identiteter är aldrig ofarliga, skapar man ett "vi" innebär det att man även får ett "dom". Det kan ytterst handla om ideologi.

Har man inställningen att identitet aldrig är ofarlig är det inte konstigt om man är kritisk till den. Det var samme etnolog, Jonas Engman, som talade om "Sveriges lånta fjädrar". Detta kan vara en del av förklaringen till den i det närmaste patologiska viljan att försöka visa att Sverige "egentligen" inte har någon kultur. Det kan se ut som i denna Facebook-kommentar från november 2013:

Låt oss upplysa lite. Det finns inget som heter Sverige som nation. Och inget som heter svensk kultur. Det är konstruktioner. Det torde varje gymnasist kunna förstå.

Visst, kultur kan beskrivas som konstruktioner. Men dels är detta i sig en konstruktion, en beskrivning av verkligheten. Och dels har man inte trollat bort verkligheten bara därför att man konstaterar att det är en konstruktion. Den italienske filosofen Maurizio Ferraris uttrycker det så här:

Postmodernisten tror att det räcker att säga att allt är en social konstruktion för att skydda sig från den skavande verkligheten.

På Sörmlands läns landstings fullmäktigemöte den 23 oktober 2012 sade Ylva G Karlsson (MP):

Det svenska kulturarvet, skulle jag vilja påstå, det finns inte. Det finns inget som kan kallas det svenska kulturarvet. Det finns ingenting som är så världsomspännande och lika i världen och så påverkande och befruktande runt världen. Det finns ingenting som enar så mycket runt världen som kulturen . . . Jag är själv utövande konstnär och konsthantverkare och är utbildad i svenska . . . eller traditionella textila metoder. Jag har verkligen kunskap om de här frågorna. Det svenska kulturarvet, det är ingenting som man kan specificera som svenskt. Den svenska slöjden är inte svensk. Det finns inga gränser när det handlar om slöjd.

Karlsson vill alltså inte sätta gränser för kulturen. En i och för sig vacker tanke, men den innebär ju inte att man måste förneka att det finns en svensk kultur. Och hon får uppenbara svårigheter när hon själv hävdar att hon är utbildad i "svenska . . . eller traditionella textila metoder". Samma problem får hon när hon fortsätter att tala om "Rinkebyhästen", ett projekt i Rinkeby där barn har slöjdat olika djur från hela världen och "målat dem som dalahästar". För att över huvud taget komma

på idén med Rinkebyhästen måste det ju rimligen finnas ett kulturarv att förhålla sig till, i detta fall Dalahästen.

Karlssons inlägg kom som svar på ett förslag från sverigedemokrater om att landstinget särskilt borde slå vakt om svenskt kulturarv. Hennes ord fick givetvis protester från det hållet, men Marie-Louise Forslund Mustaniemi (KD) lade till:

”Det var ljuv musik för mig att få höra Ylva G Karlsson säga att det finns inget svenskt kulturarv. Det existerar inte.”

Sverigedemokraterna och dessa förnekare av svensk kultur talade förbi varandra. Sverigedemokraterna hävdade tydligt och klart att de med svenskt kulturarv inte enbart menade sådant som sedan urminnes tider kan knytas till Sverige. Ett lämpligt svar hade därför varit att visa på att de slog in öppna dörrar med sitt utspel. Landstinget slår redan vakt om svensk kultur enligt denna breda tolkning. Men motståndarna ville inte höra vad SD egentligen sade och föll därför i fällan att i stället förneka existensen av en svensk kultur.

Alla tror inte att Sverige saknar kultur. Då kan man i stället välja att racka ner på den svenska kulturen som något onödigt, eller fånigt. Tidningen *Metro* hade 17 september 2008 en annonsbilaga om ramadan. Det tog ganska många år innan svensk handel insåg att nya svenskar hade ett köpbehov som inte tillgodosjordes av den vanliga handeln. Men när insikten väl kom, blev det desto mera slag på stora trumman. Och varför inte? I ett land där en allt större del av befolkningen firar ramadan är det fullt naturligt att den uppmärksammas. Man kan dock fråga sig varför det måste ske genom att racka ner på det typiskt svenska. För det var just vad tidningen *Metro* gjorde. En text hade som rubrik:

Dalahästar och potatis – hur kul är det i längden?

Människor tror att man visar att man inte är främlingsfientlig om man att förnekar det svenska. Därför har den märkliga situationen uppstått att de som tydligast vågar stå upp för svensk tradition och kultur är invandrare. Kärleksfulla hyllare av svensk kultur och natur bär därför numera namn som Qaisar Mahmood, Thomas Gür, Mauricio Rojas, Nima Dervish och Anosh Ghasri.

Och vill man läsa en verklig hyllning till Sverige, kan man läsa turkiskfödde Mustafa Can. Ännu hellre bör man höra honom tala. I hans mun blir västgötskan – den svenska dialekt som främst förknippas med bondkomik – ett vackert poetiskt språk. I *Aftonbladet* 5 juni 2014 skrev han om hur han hade varit på en presskonferens för Sveriges Radios Sommar i P1. Några timmar senare kommenterade en annan av de blivande sommarvärdarna, Kakan Hermansson, tillställningen med följande ord: ”Jag är chockad över hur sjukt svenskt det var”. Hon uppfattade ”kransarna i håret och allsången och allting” som nationalistiskt. Mustafa kom ihåg hur han som sjuårigt muslimskt invandrarbarn upplevde sin första skolavslutning, ”en sinnesrörelse så kraftfull att jag trodde mig kunna lyfta vid minsta åtbörd med kroppen när de första

ackorden av Den blomstertid nu kommer strömmade från orgeln”. Han skriver om sin upplevelse av svenskt kulturarv:

Jag dök djupt ner i Sveriges minne, men utan allsång och humor från 'Galenskaparna'. I förorten, befolkad av alkoholister, kroppsarbetare, ensamstående mödrar och flyktingfamiljer, i den där världen av små drömmar och brustna illusioner, läste jag Sara Lidmans Jernbaneepo-set. Med Didrik från Månliden och Anna-Stava från Basnäs blev jag något annat än det jag hade fötts in i. Skildringen av hur stambanan kom till Norrlands inland, och moderniteten till byn, rymmer, som Nina Björk uttryckt det, det mänskliga hjärtats rörelser i tider av förändring och förankras i en konkret ekonomisk, social och politisk historia. Så nära min egen familjs historia. Miljonprogrammets trånga gränser började vidgas.

Jag fick ett annat språk med Heidenstam och Hjalmar Söderberg, Elin Wågner och Strindberg, Gunnar Adolfsson, Jan Fridegård, Gunnar Ekelöf, Eyvind Johnson och Vilhelm Moberg, Harry och Moa Martinson, Ivar Lo och Ann-Charlotte Alverfors, Dan Andersson och Lars Ahlin, Sonja Åkesson, Aino Trosell och Kerstin Ekman...

Alla dessa bönder och knektar, all denna hunger och upproren, bygdespelen, forsen, masugnarna, malmen och skogen. Utvandrarerna, industrins framväxt och de barnrika statarlängorna, lungsoten och rallarlivet, fåhus och loge. Och naturen, sjöarnas skyblå vatten med solskenet gullblänk över böljorna, den tunga doften av besk grankåda och sött björklöv, sommarens första smultron och septembers rödblossande lingontuvor. Genom främst den svenska arbetarklasslitteraturen kom jag landet och dess själ närmare. Historien och landskapen förvandlades till talande pusselbitar i en större berättelse där även jag – främlingen – nu ingick.

Kakan Hermansson vill väl, men med sina uttalanden skänker hon legitimitet åt rasisternas hjärnsnöken om att allt svenskt är hotat. Hon reproducerar ofrivilligt nationalismens ytliga förståelse av tingens ordning. Flaggan, allsången, kransen, traditionerna och symbolerna för kulturarv kan aldrig vara rasistiska så länge de inte brukas som en nationell förhållning gentemot 'de andra'. Om inramningen av Sommars presskonferens var nationalistisk, hur 'sjukt svenska' är då inte diktarna och berättelserna som var gäsaryggen varifrån mina Sverigebilder kom att formars? Samma diktare och berättelser som nationalisterna åberopar i kulturkriget för att göra svenskarna svenskare.

Den mångfrestande brittiske filosofen och författaren Bertrand Russell (1872–1970) skrev 1938 en liten bok, *Power, A New Social Analysis*, som kom på svenska året därpå med titeln *Makt, en analys av dess roll i samhället*. I sin analys av propagandan i totalitära stater beskriver Russell hur denna propaganda förlamar hela samhällets tankeverksamhet. Om den enda officiella sanningen är diktaturens, kvävs människors tankar. Inte så att alla automatiskt tänker likt propagandan. Många kommer i stället att lägga all koncentration på att hitta felaktigheter i den officiella sanningen, även när den har rätt, och bygger därför upp en motsatt ideologi. När en revolution äger rum kommer därför en ny makthavare med en ideologisk modell motsatt den tidigare, men lika totalitär. Vi har sett detta hända i vår tid. När "den arabiska våren" fällde diktatur efter diktatur i Mellanöstern trodde många bedömare att väl fungerande demokratier skulle växa fram. Nu vet vi att det inte blev så. Men vi kan också se samma sak hända betydligt närmare hemmavid, om vi

har ögon att se med. "Sverigevännen" får vatten på sina kvarnar varje gång den svenska kulturen förnekas. De bygger en hel ideologi ur detta. Så varför ge dem dessa gratispoäng? Den svenska kulturen är till för alla svenskar och Mustafa Cans hyllning till den är ett praktexempel på hur den hjälper integrering och kan skapa ett större "vi".

Fredrik Reinfeldt hade som svensk statsminister en förmåga att formulera uppseendeväckande repliker, som diskuterades på ett sätt han nog inte riktigt hade räknat med. När han just hade valts till statsminister besökte han Södertälje, där han i den invandrartäta stadsdelen Ronna sade:

Ursvenskt är bara barbariet. Resten av utvecklingen har kommit utifrån.

I reportagen från besöket i Ronna nämns inte Esaias Tegnér, men att det var dikten av honom Reinfeldt hade i tankarna, behöver vi inte tvivla på. Reinfeldts uttalande är ett mycket vackert exempel på en vanlig svensk tro på att om man förnekar svenskt kulturarv, är det en medicin mot främlingsfientlighet och ett medel för att åstadkomma ett friktionsfritt multikulturellt samhälle.

I Sverige vill vi vara världsbäst på flyktningmottagning och invandrarpolitik, men vi är samtidigt urdåliga på integration. Vi visar oss i opinionsundersökningar vara bland jordens minst rasistiska folk, men personer med avvikande namn eller utseenden har påfallande svårt att få arbete. För att råda bot på det fastslog regeringen 1997:

Integrationsprocesserna är ömsesidiga i den bemärkelsen att alla är delaktiga och medansvariga i dem och alla måste bidra. Integration är inte endast en fråga om och för invandrare. I ett samhälle med etnisk och kulturell mångfald bör människor komplettera varandra och ömsesidigt bidra med sin kompetens och livserfarenhet för att den potential som finns i mångfalden skall frigöras och komma till användning. Segregation, självvald eller påtvingad, är därför lika lite önskvärd som påtvingad assimilation.

Här står alltså att påtvingad assimilation inte är önskvärd, men integration är inte endast en fråga för invandrare, utan alla är medansvariga och "måste bidra". Det är svårt att inte tolka detta som att svenskar görs ansvariga för integration, att de måste anpassa sig. Påtvingad assimilering är alltså inte önskvärd, men resultatet blir ju en påtvingad assimilering av majoritetssamhällets kultur in i mångkulturen. Det går inte att undvika att en svensk text som denna är nedvärderande mot svensk kultur. I andra sammanhang älskar man att påpeka att den svenska kulturen inte är enhetlig, men här ställs den alltså mot "etnisk och kulturell mångfald". Svensken skall maka på sig och inte stå i vägen för mångkulturen. Att politik av detta slag inbjuder till att det Friedrich Nietzsche (1844–1900) kallade "ressentiment" – en känsla av irritation, förolämpning och hämndbegär – breder ut sig bland majoritetsbefolkningen, ser jag som oundvikligt. Att ressentimentet främst uppstår bland majoritetsbefolkningens förlorare är lika självklart. När detta sedan följs av fördömelse från de bättre etablerade, av utfrysning

och i många fall av offentlig förödmjukelse – allt givetvis i bästa välmening – uppstår en farlig splittring av samhället. Man gör just det man gärna anklagar andra för: att ställa grupp mot grupp. Att tro att man kan förhindra det genom att helt enkelt låtsas att svensk kultur inte existerar, är inget vidare lyckat recept på integration.

I Sverige har mångkulturen gjorts till ett myndigheternas projekt mot befolkningen. Befolkningen beordras att maka på sig, för att göra plats för mångkulturen. Ingen frågar efter den ”kompetens och livserfarenhet” som majoritetssvensken har. I stället har det blivit en officiell ”sanning” att det inte finns någon svensk kultur. I stället för att försöka förstå den svenska kulturen och utnyttja den för att skapa integration, försöker man bekämpa den.

Vill man skapa ett verkligt inkluderande samhälle måste man göra tvärt emot det svenska receptet att förneka svensk kultur och samtidigt försöka tvinga svensken att assimilera sig in i det mångkulturella. Om man bejaktar det egna kulturarvet får majoritetssvensken ”kompetens och livserfarenhet” att bidra med. Mångkulturen är inte något vi kan välja eller avstå från, eftersom det är ett faktum att människor av olika bakgrund numera lever tillsammans. Men en glädje för den svenska kulturen kan skapa en positiv självbild för svenskar. Och en positiv självbild behöver vi, både som individer och som gemenskap.

Då kan man börja med att erkänna att det finns svenskar. Det är nämligen inte en självklarhet för alla. Att förneka att svenskar finns, anses också vara ett medel mot främlingsfientlighet. Ett praktexempel är Katarina Mazettis krönika ”Svårt att finna en riktig ’svensk’”. Ordet svensk sätts alltså inom citationstecken och Mazettis krönika är en lista över företeelser som kallas svenska, men som enligt henne inte är det: lucia, folkmusik och folkdräkter. Hon skriver också:

En statistiker i bekantskapskretsen säger att det är mycket svårt att finna en ’svensk’ som i tre generationer inte har en enda utlänning. Som att hitta en vit älg i skogen ungefär. De finns, men få har sett en. Kanske borde någon grävande journalist snoka lite i Sverigedemokraternas stamtavlor, de har ju själva begärt en sorts etnisk rensning i riksdagen.

(Allra renast är förstås de folkslag som isolerat sej i generationer och bara gifter sej med varann. De sitter där gravt inavlade med hängande hakor, svåra genetiska sjukdomar och en IQ på 70).

Hur Mazetti kunde få med det där stycket om de inavlade med en IQ på 70 utan att själv ställa sig frågan vilken människosyn hon har, upphör inte att förvåna mig. När det gäller de vita älgarna, kan jag konstatera att jag är son till just en sådan. Min mamma, född i Västergötland, barn till en bohuslänska och en göteborgare, som i deras tur var barn till en bohuslänska, en dalslänning, en halländska och en göteborgare, barn till två bohuslänningar, två dalslänningar, två hallänningar och två göteborgare, måste ju vara ett av dessa unikum, liksom hennes syskon. Trots att jag inte har tillgång till statistik om hur vanliga vita älgar är i våra skogar, vågar jag ändå påstå att Mazetti inte vet vad hon talar om.

Hon tror att förnekandet av svenskheten är ett medel mot främlingsfientlighet. Jag anser att hon har fel. Invandringen kommer i stället att tydliggöra den svenskhet vi tidigare haft svårt att se. Och där kommer än en gång Fredrik Reinfeldt med ett av sina omtalade uttalanden. I maj 2012 sade han i en TT-intervju:

Det är inte korrekt att beskriva Sverige som i ett läge med massarbetslöshet. Om man tittar på etniska svenskar mitt i livet så har vi mycket låg arbetslöshet.

Reinfeldt ville visa att problemet med arbetslöshet fanns bland ungdomar och invandrare. Sättet att på detta sätt dela upp befolkningen fick stor kritik. Reinfeldt försvarade sig med att säga att det är viktigt att visa på de verkliga problemen. Men han illustrerade samtidigt ett märkligt fenomen. "Etniska svenskar" som begrepp är inte särskilt gammalt. Om man söker på "etniska svenskar" i Kungliga Bibliotekets sökmotor för svenska tidningar, visar det sig att den första tidningsartikeln där orden "etniska" och "svenskar" används är från 1874, men orden används aldrig ihop i direkt följd förrän 1991. Thomas Hylland Eriksen visar i sin bok *Etnicitet och nationalism* (1993) att begreppet etnicitet oftast används om minoritetsgrupper, om ursprungsbefolkningar och om invandrade grupper som håller samman i ett nytt land. Att Reinfeldt använde samma ord om svenskar, majoritetsbefolkningen i Sverige, visar att invandringen har gjort även en majoritetsbefolkning till en etnicitet. Det är en fullständigt naturlig utveckling. Invandringen kan få oss att se tydligare vad det innebär att vara svensk, vad svensk kultur är och svenska värderingar innebär. Den klarsynen kan förhoppningsvis hjälpa oss att bättre förstå hur integration kan ske.

Ett annat omtalat uttalande gjorde Reinfeldt efter sin avgång som statsminister, i november 2014:

Jag flyger ofta omkring över det svenska landskapet. Det rekommenderar jag andra att göra. Det är oändligt mycket mark och skog. Det finns mer plats än man kan föreställa sig. De som säger att landet är fullt måste ju visa var det är fullt.

Men invandring handlar inte om landyta. Det handlar om människor. Och det handlar inte bara om dem som är på flykt eller om dem som av andra orsaker söker sig en bättre framtid. Det handlar lika mycket om de människor som redan bor där människor invandrar.

Låt oss återvända till Thomas Hylland Eriksen och hans bok *Etnicitet och nationalism*. Han tar där flera exempel från Mauritius. Det är inte så konstigt, med tanke på att Eriksen på 1980-talet bedrev antropologiska fältstudier där. Och den lilla ön i Indiska oceanen är onekligen spännande för den som intresserar sig för identitetsfrågor. Där har nämligen aldrig funnits en ursprungsbefolkning. De som numera bor på ön är alla ättlingar till invandrare som har kommit de senaste århundradena. När Mauritius blev självständigt 1968 utbröt etniska kravaller mellan de olika grupperna. Men ett förhållandevis välmående och fredligt samhälle har utvecklats sedan dess, där det officiella språ-

ket är engelska och det demokratiska systemet är klart brittiskt, men där det största talspråket är fransk kreol och där stor hänsyn tas till de olika etniska grupperna, samtidigt som allt tal om en viss etnicitet som överställd de andra undviks i officiella sammanhang. I samband med nationella manifestationer deltar de konstitutionellt fastställda grupperna hinduer, muslimer, kineser och kreoler med traditionell dans och musik. För Eriksen är detta ett exempel på ett fungerande multikulturellt samhälle och samtidigt är det ett exempel på hur en överstatlig nationalism kan skapa detta Idyllien, där etniska grupper bevaras, samtidigt som det finns en sammanhållande nationell gemenskapskänsla. Han framför detta som bevis för att en nationalstat inte behöver bygga på en enhetlig majoritetskultur.

Denna optimistiska skildring har fått vänligt sinnad kritik och den kritiken har i sin tur vidareutvecklats av Eriksen. Eriksen har nämligen en fantastisk förmåga att hålla med föregående talare, även då de kritiserar honom, även då de framför åsikter som går helt på tvären mot vad han tidigare sagt. Resultatet är en intressant diskussion, som inte framgår av den svenska översättningen av Eriksens bok, men som kan berätta en hel del för oss om orsakerna till den svenska kulturförnekelsen.

Professorn i antropologi Marcus Banks, Oxford, skrev 1996 boken *Ethnicity, antropological constructions*, där han ifrågasätter om Eriksens skildring av det multikulturella Mauritius är relevant för andra länder. Banks kritik går alltså inte ut på att ifrågasätta vad Eriksen skriver om Mauritius, men däremot de generella slutsatser Eriksen drar. I andra länder är det vanligaste förhållandet att en etnicitet dominerar över andra. Och mycket av världens etniska konflikter går ut just på vem som skall dominera, vare sig det handlar om makt, pengar eller kulturellt inflytande.

Det är så lätt att utforska och definiera etnicitet så länge det handlar om en liten grupp människor tillhörande en minoritet, eller boende på en ö, säger Banks. Men hur är det med majoritetsbefolkningarna? Vad har Mauritius, eller för den delen en studie av livet på en ö i Skottland, att säga om de stora nationalstaternas utmaningar? Banks ger exempel på dem som menar att vi alla tillhör etniciteter och dem som i motsats till den åsikten menar att majoriteterna inte kan ses som etniciteter. Kineser i Kina är ingen etnicitet, däremot är de kinesiska minoriteterna i många andra länder det, enligt denna syn. Majoritetens identitet är lika svår att fastställa som en blåmanet, som ständigt rör sig i havet, ständigt skiftande form. Majoriteten utgår nämligen från sig själv som det normala och blir därmed blind för att det skulle vara något särskilt med den. Majoritetens identitet och kultur anpassas snabbt efter rådande förhållanden. Följaktligen blir den diffus, svårbestämbar och därför lätt att glömma bort.

När majoritetens kultur skapas lånar man lite här och lite där. En nationellt sinnad kompositör kan exempelvis inspireras av folkmu-

siken i en bergsbygd för att skapa ett musikstycke ena dagen, medan han nästa dag låter sig inspireras av en visa från ett fiskarsamhälle vid kusten. Den ena folkgruppen framhålls därmed inte på bekostnad av den andra, utan båda grupperna, trots deras olikheter, blir delar av samma nationella identitet. Så uppstår majoritetens kultur, lika för alla inom ett stort område, lånande pittoreska folkliga detaljer från majoritetens olika grupper. Skansen och Nordiska museet är därför svenska nationella manifestationer, samtidigt som de ju hyllar de olika landskapsens specifika särarter.

Men en del grupper kan eller vill inte passa in i denna majoritets kultur. Det kan handla om grupper som är så pass avvikande att det är uppenbart både för de själva och för majoriteten att de inte hör dit. Talare av ett annat språk, som är för olik för att kunna kallas en dialekt av riksspråket, är ett exempel. De som har en starkt avvikande och isolerande religion kan vara ett annat. De som har en kraftigt avvikande livsstil, exempelvis nomader, kan vara ett tredje.

Ur detta resonemang vill jag dra slutsatsen att majoritetskulturer generellt är inkluderande. Majoriteten kan ta upp nya medlemmar, om dessa anpassar sig tillräckligt för att bli en del av majoriteten. Just därför att majoritetskulturen är så pass diffus och har en förmåga att ständigt skifta skepnad innebär ett upptagande in i majoritetens kultur inte ett fullständigt utplånande av sig själv, en total likriktning. Banks talar om majoritetskulturens homogeniserande effekt och i det har han givetvis en viktig poäng. Majoriteten är likriktande. Den som vill bli en del av den, exempelvis för att bilda familj med en annan medlem av majoritetskulturen, kan inte vara för avvikande. Annars leder det till kulturkrockar. Men samtidigt är majoritetskulturen inte mer homogeniserande än att den är öppen för ganska stora skillnader mellan människor. Att påstå att majoritetskulturen är förtryckande och instängande är därför under normala omständigheter missvisande, eftersom man måste avvika väldigt mycket för att inte accepteras i den. Majoriteten är inte mer instängande än den instängdhet Torsten Ehrenmark skrev om i sin reseskildring *Instängd på norra halvklotet* (1983).

Minoritetsgrupper är däremot oftast exkluderande. Thomas Hyl-land Eriksen talar om att byte av etnicitet är vanligare än vad man tror och att etnicitet därmed till stor del är självvald. I vår tid är det modernt att tala om genus i stället för kön och att ens genus beror på ens egen identifiering. Men denna egna identifiering är oftast förbehållen det moderna majoritetssamhället. Inom det kan man välja sin identitet. Skulle jag däremot välja att identifiera mig som romsk kvinna, skulle det fungera utmärkt i Botkyrka kommuns enkät för "jämlikhetsdata", men om jag försökte att bli en del av romska kvinnors sociala gemenskap, skulle jag inte bli insläppt, eftersom jag inte är vare sig rom eller kvinna. Skulle jag välja att självidentifiera mig som same, skulle jag ändå inte få rösträtt vid sametinget. Men om jag, som svenskfödd boende i Storbritannien, väljer att identifiera mig som svensk eller eng-

elsk är i stort sett min ensak. Många svenskar tycker kanske att en utlandssvensk inte är svensk, medan många engelsmän anser att jag inte är tillräckligt naturaliserad. Men om jag skulle insistera på den ena eller andra identiteten skulle jag inte möta ett aktivt motstånd.

Den vanliga modellen för en nationalstat är alltså att den bärs upp av en majoritetskultur, som aktivt skiljer på ett mycket vitt och brett "vi", som det är förhållandevis lätt att bli en del av om man vill, och en lika aktiv verksamhet för att avgränsa vissa minoriteter som avvikare i förhållande till majoriteten. Detta behöver inte alls innebära utfrysning, stigmatisering eller diskriminering. Det kan lika gärna vara så att avvikaren hyllas för sin särart, så som Sveriges regering har gjort när den valt att fastställa vissa speciella "nationella minoriteter" och gärna uttalar sig för mångkulturella manifestationer av olika slag. Men på samma sätt som man hyllar dessa minoriteter hävdar man att majoriteten inte har en specifik etnisk identitet. Majoriteten ses som medborgare eller helt enkelt medmänniskor. Avvikare kan alltså välja mellan att tas upp av majoriteten eller också bli identifierade som etnicitet. Men i vissa fall kan de inte välja, om avvikandet är för stort, eller om majoritetssamhället bygger för höga murar.

Varför blir majoriteten så blind för sin egen särart? Varför hävdar så många att Sverige inte har en specifik kultur? I den engelska reviderade upplagan av Thomas Hylland Eriksens bok tar han upp Marcus Banks kritik och ger Banks delvis rätt. Den som dominerar samhället blir ofta blind för sig själv, säger Eriksen och gör jämförelsen hur män ofta utgår från sig själva som norm för begreppet människa. Detta blir särskilt tydligt på engelska, där "man" betyder både man och människa. Därmed ses kvinnan som avvikare från den manliga normen, så ofta omedvetet framgående i äldre antropologisk litteratur, där det kan hävdas att en viss stams medlemmar "tillåter sina kvinnor att arbeta utanför hemmet". Men, säger Eriksen vidare, han vill ändå göra en invändning. På Trinidad och Tobago är majoriteten afrikaner, med en indisk minoritet. Och där kan man mycket väl hävda att det fungerar så som Banks beskriver det, att den afrikanska majoriteten utgår från sig själv som norm, utan att för den skull förtrycka den indiska minoriteten, men däremot hylla den som ett exotiskt inslag. I mitten av 1990-talet blev en indier premiärminister. Och indierna tar till sig allt mera av afrikansk karibisk kultur, som steel pan och calypso. De kulturella gränserna blir alltså mer otydliga.

Samma sak kan man säga om USA, menar Eriksen. Den traditionella stereotypen för en amerikan är en vit man. Att det är en lögnaktig bild, därför att hälften av befolkningen är kvinnor och en stor minoritet utgörs av svarta, är tämligen självklart. Ändå säger man om de svarta att de är afro-amerikaner. De definieras utifrån sitt ursprung. Att en överväldigande majoritet av de vita, som inte definieras utifrån ursprung, faktiskt härstammar från människor som invandrat till USA efter de stora slavtransporterna av svarta under 1600- och 1700-talen,

det vet vi. Ändå är det alltså de som har djupare rötter i det amerikanska samhället som ses som avvikare, ett avvikande de dessutom inte kan göra något åt, eftersom det är kopplat till utseende. Så långt stämmer alltså Banks tankar om majoriteten som är blind för det som utmärker den, men som tydligt lägger märke till det utmärkande för avvikaren. Men, säger Eriksen, samtidigt är det ett faktum att de flesta av USA:s nobelpristagare är judar, att president Obama är svart, att den förre utrikesministern Condoleezza Rice också är det och att den främste nu levande uttolkaren av den amerikanska samhällsformen, Francis Fukuyama, är av japansk härkomst. Bilden av amerikanaren som WASP (White Anglo-Saxon Protestant) är inte längre aktuell. Vi ser verkligen av samhällsutvecklingen att nationell identitet och etnisk identitet inte behöver vara samma sak. Eriksen återgår därför till Mauritius och konstaterar att nationalismen där verkar kunna skapa ett sammansmältande av de olika etniciteterna till en mauritisk identitet.

Så långt är allt gott och väl. Frågan är bara varför Eriksen, som alltså ger Banks rätt i delar av hans kritik, inte förmår att se samma sak i sitt eget hemland Norge. Den norska nationalismen har fungerat på exakt samma sätt som den Banks beskriver. Kompositören Edvard Grieg lånade tongångar från olika fjälldalar och fjordbygder och skapade ur det en musik som betraktas som typiskt norsk. Ivar Aasen reste runt i bygderna och upptecknade dialektala ord och uttryck och skapade ur det nynorskan. Hulda Garborg uppmärksammade det ännu levande folkdräktskicket och propagerade för förändringar av det, för att man lättare skulle kunna dansa folkdans i dräkterna. Hon nyskapade med hjälp av plagg och uppteckningar folkdräkter för orter där dräktskicket gått förlorat och den numera levande starka folkdräktstraditionen i Norge beror till stor del på hennes arbete. Majoriteten tog alltså upp lokal kultur och förvandlade den till nationella särdrag. Trots skillnaderna homogeniserades en norsk kultur, men den kom samtidigt att peka på de avvikande som inte passade in: kväner, samer, judar och resande. Fördomsfullheten mot de grupperna har tidvis varit stor, men många har också satt dem på piedestal. En beundrande exotifiering som samtidigt påminner om avvikelsen har också kommit dessa grupper till del.

På senare år har Hylland Eriksen förnekat mycket av detta. I hans värld är folkdräkterna skapade av Garborg, utan hänsyn till att de bygger på gamla traditioner. Griegs musik och andra yttringar av den nationalromantiska norskheten blir bevis för en medveten förljugenhet, där man försöker skapa urgamla band med landet som egentligen inte finns. Eriksen har blivit en förnekare av norskhets på precis det sätt han själv beskriver i sina tidigare böcker. Att han förnekar den traditionella norskheten för att på det viset bereda plats för en ny, enligt hans uppfattning, mera inkluderande norskhets är han helt öppen med. Frågan är dock om det är rätt väg att gå. Norge visar sig i undersökningar vara det nordiska land som är bäst på integration, samtidigt som

dess kultur har mest tydliga nationalistiska inslag. Detta tyder på att ett bejakande av den nationella kulturen bidrar till integrering – även om alla skall veta att det fortfarande inte är lätt. En sak kan vi dock konstatera och det är att det inte finns en motsättning mellan denna form av nationell kultur och integration och att receptet att förneka kulturen för att förbättra integration är dömt att misslyckas.

Mattias Tydén, docent i historia vid Stockholms universitet och styrelseledamot i Forum för levande historia, har skrivit flera böcker tillsammans med etnologen Ingvar Svanberg. Den lilla boken *I nationalismens bakvatten* (1999) utkommer i ständigt nya upplagor och används inom flera olika fakulteter vid svenska universitet. Den tillkom uttryckligen enligt förordet som en reaktion på de omvälvande sista åren under 1900-talet, då ”gamla spöken som de flesta trodde hade gått slutgiltigt i graven efter andra världskriget” på nytt dykt upp. I det forna Jugoslavien utkämpades krig där uttrycket ”etnisk rensning” myntades. ”Samtidigt marscherade skrämmande nazister på gatorna i Västeuropa och främlingsfientliga partier skördade valframgångar”. Att vilja bekämpa detta är givetvis lovvärt. Men det sker genom ett generalangrepp på ”myter som framställer den svenska kulturen som osedvanligt homogen” och med kapitel om rasbiologi, steriliseringar, nazismen, Förintelsen samt andra folkmord. Än en gång måste man fråga sig varför.

Tydén och Svanberg gör sig skyldiga till ett vanligt misstag, belyst av sociologen Michael Billig i hans bok *Banal Nationalism* (1995). När man talar om nationalism finns det en tendens att just tala om skrämmande nazister, rasism och folkmord. Men, frågar Billig, vad har det gemensamt med den nationalism som snarare illustreras av en lätt urblekt flagga framför kommunalkontoret? Den svenska kulturen bärs inte upp av nazister eller andra extremister, så varför angripa den när det är extremisterna man vill åt? En del menar att man, för att komma från begreppsförvirringen, hellre borde tala om patriotism än nationalism, när man menar den sorts samhörighet som förmodligen de allra flesta av oss har med landet där vi bor – även om en del av oss förnekar det. Den känslan bör skiljas från skrämmande skinnskallar i bomberjackor, eftersom det ena inte har något med det andra att göra. En del skulle visserligen vilja argumentera för att det är olika grader av samma fenomen, men det kan faktiskt ifrågasättas. Den patriotiska tanken, utgående från medborgarrätt och demokrati, är i grund och botten något annat än diktaturvurmande och rasism. Men eftersom ordet patriotism också används av extremister skulle dock inte mycket vara vunnit med det namnbytet. Det är lika bra att vänja sig vid att nationalism har så många ansikten, betyder så mycket mer än extremism och har en historia och en mening som det inte finns någon som helst anledning att låta extremisterna få monopol på. De nationella känslor Winston Churchill spelade på under kriget och som präglade motståndsrörelserna i de av Tyskland ockuperade länderna var nationalism, medan

det finns anledning att beskriva nazismen som mer präglad av rasism än den präglades av nationalism.

Att Svanberg och Tydén utgår från inbördeskriget i före detta Jugoslavien är ett praktexempel på att de inte verkar ha reflekterat över vad de själva skriver. De menar att det stora intresse för svenskhet som rådde under årtiondena kring sekelskiftet 1900 syftade till att homogenisera den svenska kulturen, att göra den enhetlig. Att ett syfte var att skapa enighet, en gemensam identitet, råder det väl knappast något tvivel om. Det är just det fenomen Marcus Banks beskrev. Men enighet och enhetlighet är inte samma sak. Hur som helst är det lätt att konstatera att det var just enighet och en gemensam identitet man aldrig lyckades skapa i Jugoslavien. Kaoset där berodde alltså inte på för mycket nationalism, utan brist på nationalism. Man hade misslyckats med att ena olika grupper. Orsaken är inte svår att räkna ut. Den jugoslaviska nationalismen under Tito hade sammankopplats med kommunistiskt förtryck och därmed fått en stank som man inte vädrade ut så lätt. Nationalismen blev till stampolitik och inte till en enande kraft på statlig nivå.

Svanberg och Tydén skriver:

Efterkrigstidens stora arbetskrafts- och flyktingmottagande har medfört att invandring till Sverige ofta uppfattats som ett modernt fenomen. Sedan nationalismen och samlingen kring det svenska under decennierna kring sekelskiftet 1900 lever vi dessutom med myter som framställer den svenska kulturen som osedvanligt homogen och den svenska befolkningen som mycket ringa påverkad av invandring. Det är sant att immigrationen under 1900-talet haft en omfattning som saknar tidigare motstycke. Ändå är det nästan omöjligt att finna en period i svensk historia då invandring inte påverkat samhällsutvecklingen.

De motsäger sig själva här. Om invandringen under 1900-talet hade en omfattning som saknar tidigare motstycke, är det då inte fullt naturligt att den uppfattas som ett modernt fenomen? Är det verkligen en myt att den svenska befolkningen fram till 1900-talet var mycket ringa påverkad av invandring? Författarna för själva fram siffror. Den vallonska invandringen under 1600-talet omfattade högt räknat inte mer än 2 500 personer, varav cirka 20 procent återvände till Vallonien. 2 500 personer under ett århundrade kan jämföras med volymerna under en dag hösten 2015. Och ändå kallar de alltså uppfattningen, att invandring inte har påverkat befolkningen särskilt mycket, en myt.

På ett annat ställe skriver de om invandringen efter andra världskriget:

Från århundraden av relativ homogenitet förvandlades Sverige på ett par decennier till ett land vars befolkning till över tio procent består av invandrare.

Men var inte denna homogenitet en myt alldeles nyss? Om man tror att den svenska kulturen per definition är ett sätt att utesluta människor ur gemenskapen, är det ju inte så konstigt att man vill förneka att kulturen finns. Det gör Ingvar Svanberg i bokens sista kapitel, med rubriken

”Finns det en svensk kultur?” Nej, det gör det inte, menar Svanberg, eftersom all nationell kultur ”är abstraktioner” och ”förvånansvärt litet är ursprungligt inhemskt”. I det sammanhanget citerar Svanberg Tegnér, att blott barbariet en gång var fosterländskt. Än en gång måste man fråga sig vem det är som påstår något annat.

Svanberg börjar räkna upp företeelserna. Det svenska språket vimlar av låneord, tillkomna under olika epoker. Svenska värderingar är till stor del kristna och har sitt ursprung utanför Sverige. Den svenska maten består av idel importerade maträtter, inklusive köttbullar och korv. Kaffedrickandet härstammar från Turkiet och öldrickandet har främlingar lärt oss, liksom tobaksbruket. Våra politiska partier bygger på utländska idétraditioner och kungahuset härstammar från Frankrike. Inget svenskt är egentligen svenskt, eftersom allt kan spåras till utlandet. Inte ens i sänghalmen är vi svenska:

Inte ens vårt sexualliv har stått opåverkat av invandrare. Det var tack vare norskan Elise Ottesen-Jensens och den av henne skapade organisationen RFSU:s omfattande upplysningsverksamhet som svenskarna inte bara fick modern familjeplanering utan också ett avspänt förhållande till sin sexualitet.

Så av svenskheten blir det inte mycket kvar. I varje fall inte om man som i fallet med kungafamiljen anser att man är utlänning därför att kungens farfars farfars farfar var det. Inte ens de värsta rasister och chauvinister förnekar helt begreppet naturalisering. Så man kan fråga sig varför Tydén och Svanberg gör det.

Utländska impulser omformas efter ett tag och blir en del av det egna kulturarvet. Det är därför den importerade drycken kaffe, serverad med sju sorters kakor, är något av det svenskaste som finns. Det är därför den latinamerikanska dansen tango blivit en självklar del av finsk kultur. Det är därför det är en utmärkande del av nordnorsk ungdomskultur att spela i heavy metal-band. Det ”rena” opåverkade samhället har aldrig funnits, men det innebär inte att det inte finns en svensk kultur. Och det innebär inte heller att svensk kultur skulle stå i motsats till europeisk eller annan kultur. Vi tillägnar oss hela tiden olika kulturella impulser. Men däremot innebär det att svensk kultur är bäst för – Sverige. Man kan visserligen argumentera för att ett fredligt land med lång demokratisk tradition, ett land som människor ifrån stora delar av världen drömmer om att kunna flytta till, måste ha kulturella drag som har stora kvaliteter. Men den diskussionen, som lätt hamnar i en onödig chauvinism, behövs inte. Svensk kultur är svensk och upp bärs av landets majoritet. Det i sig är ett argument för att den, så som vi sett i debatten mellan Banks och Eriksen, har en inkluderande förmåga att skapa enighet mellan landets innevånare. Åtminstone om vi bejaktar kulturen i stället för att förneka den.

Det är i stort sett omöjligt att helt förstå hur människor från andra kulturer tänker, säger managementskribenterna Fons Trompenaars och Charles Hampden-Turner i boken *Riding the waves of culture*. Så hur

går vi då tillväga för att möta människor från andra kulturer, för att kunna arbeta med dem så smidigt som möjligt? Deras svar borde spridas utanför den sfär av internationella storföretagare författarna har i åtanke i sin bok, till de som i lokalsamhället funderar över hur integration borde fungera. Trompenaars och Hampden-Turners recept för att kunna kommunicera internationellt mellan olika kulturer är nämligen att lära känna sin egen kultur. Ju mer du vet om det egna, desto lättare inser du att det du tar för givet i själva verket är en del av din kultur. Då kan du bli öppen för att andra har en annan kultur och att deras sätt att tänka och handla är beroende av den.

En dag år 2005 hittades Hjalmar Andersson drunknad i Velen, en sjö i Tivedens utkant. På många vis innebar det att en länk till en annan värld försvann. Han kallades allmänt "Hjalmar i Bastusängen" eller helt enkelt "Lellen". Han var född 1910 och följaktligen 95 år gammal när han drunknade. Han bodde i en liten stuga han byggt själv vid Velens strand, mitt i naturen, med tjugo minuters vandring längs en dåligt upptrampad stig som enda förbindelse med yttervärlden. Och den yttervärlden var en enslig grusväg i skogen. Hjalmar saknade de mest enkla moderna bekvämligheter, som telefon, rinnande vatten och elljus. Vedboden hade han huggit upp till ved och eftersom dasset fanns i vedboden hade han fått återgå till det mest ursprungliga sättet att göra sina behov, att helt enkelt huka under ett träd i skogen. Bortsett från vedspisen var hans tillvaro helt och hållet som på 1700-talet, eller ännu längre tillbaka i historien.

Hjalmar var uppvuxen på ett litet jordbruk inte långt från stugan där han tillbringade de sextio sista åren av sitt liv. I ungdomen hade han arbetat som dräng och även sen han flyttat till stugan djupt där inne i skogen fortsatte han att arbeta med olika tillfälliga påhugg i bygden, mest vid en såg. Den längsta resa han gjort var till Örebro. Det innebar att han aldrig hade sett havet. Självsåg Hjalmar att han visst hade sett havet, eftersom han en gång hade sett Väneren från hamnen i Mariestad.

Hjalmar var den enda människa jag har träffat som på fullt allvar påstod att han mött en jätte. Etnologer brukar annars påpeka att en del berättelser om vår folktro så gott som alltid har upptecknats som andrahandsberättelser. Folk har berättat för folkminnesupptecknare att de som barn hört folk berätta sägner om jättar som levde förr. Men att träffa en livs levande människa som, med krav på att bli trodd, berättar om en jätte han själv träffat, det är så gott som helt unikt.

De som aldrig sett havet, de som saknar telefon, de som inte ens har torrdass, de som inte har elljus, de som sett jättar, är alla människor som försvunnit från dagens Sverige. Även ur en annan synpunkt var Hjalmar så gott som helt unik när han dog. Tack vare sin självvalda isolering visste han väldigt lite om världen bortom hans lilla stuga. Han såg försvarets flygplan från Såtenäs flygfält och ansåg att de skrämde bort fåglarna från sjön. Därför hade han gjort sig en rejäl slangbella och sköt sten mot planen, för att de skulle välja en annan väg. Han hade

alltså inte en aning om hur stora flygplanen egentligen var och hur högt de flög. Detta var inte en brist på medfödd intelligens hos Hjalmar, utan en brist på erfarenhet.

Erfarenheter vidgar människans perspektiv och slutledningsförmåga. Under sin vandring på denna jord hade Hjalmar aldrig sett ett flygplan på nära håll. Därför kunde han inte rätt bedöma hur han borde göra för att bli av med dem. När det gällde människor hade han heller inte många erfarenheter. Han var född i ett samhälle där så gott som alla människor hade samma bakgrund som han själv. De talade samma språk, var antingen medlemmar i statskyrkan eller frireligiösa lutheraner, hade ungefär samma kultur, gick snarlikt klädda och hade liknande utseenden. När Hjalmar dog 95 år senare såg Sverige annorlunda ut, men på grund av hans isolerade liv kan vi räkna med att hans erfarenheter av människor födda i ett annat land, talande ett annat språk, med annorlunda kläder, kultur eller religion, var ytterst begränsade. Kanske var jag det mest exotiska inslaget i Hjalmars bekantskapskrets. Han hade fått reda på av någon att jag är jude och frågade mig en gång om det stämde. Visst stämde det, men eftersom det inte gav upphov till en diskussion om skillnader mellan judendom och kristendom, blev inte Hjalmar erfarenare på det området för den sakens skull.

I sin bok *The Dignity of Difference* (2002) skriver Jonathan Sacks:

Genom historien, till helt nyligen, var de flesta människor i merparten av deras liv omgivna av andra, som de delade en tro, en livsstil, en uppsättning ritualer och berättelser om minne och hopp med. Under såna omständigheter var det möjligt att tro att vår sanning är den enda sanningen; vår väg är den enda vägen. Främlingar var få, oliktankande ännu färre. Så är inte verkligheten numera. Vi lever i en medveten närvaro av olikheten. På gatan, på arbetsplatsen och på teveskärmen möter vi ständigt kulturer vars idéer och ideal är annorlunda än våra. Det kan uppfattas som ett allvarligt hot mot vår identitet. En av de största förvandlingarna från 1900-talet till 2000-talet är att det förra dominerades av ideologiernas politik, medan vi nu går in i en era av identiteternas politik. Det är därför religion, efter ett långt avbrott, blivit en dominerande maktfaktor på världsscenen, ty religion är ett av identitetsfrågornas svar. Men det är också därför vi står inför en fara. Identitet splittrar. Själva skapandet av ett 'vi' innebär skapandet av ett 'de' – de som inte är som vi.

Sverige har förändrats från att ha varit ett förhållandevis enkulturellt land till att bli ett mångkulturellt. Det har inneburit intryck och erfarenheter för vår tids svenskar, som förfäderna knappt kunde drömma om. Det är ett märkligt faktum att intelligenstagning måste omarbetas och göras allt svårare med några årtiondens mellanrum. Det har helt klart ett samband med att vi utsätts för betydligt fler sinnesintryck än vad tidigare generationers människor fick. Det tvingar oss att tänka, framför allt genom att sätta oss in i andra människors sätt att se på tillvaron. En del av oss klarar eller vill inte det. När vi möter människor som tänker eller handlar annorlunda än vi reagerar vi med avsky eller ilska. Men även de av oss som reagerar med avståndstagande vet att det finns människor som lever i andra kulturer, med andra seder. Det visste Hjal-

mar i Bastusängen bara genom det han som barn lärt sig i skolan, inte genom någon praktisk erfarenhet.

Att vårt medvetande vidgas, att vi verkar bli allt intelligentare, låter ju som något fantastiskt bra, betydligt bättre än det vanliga pratet om ”mångfald” som ett slags underhållningsvärde med skojiga kläder, roliga maträtter och eggande danser. Men det finns en baksida av myntet också. Harvardprofessorn Robert D Putnam är mest känd för sin omfattande bok *Bowling Alone* (2000, på svenska *Den ensamme bowlaren* 2001) där han studerar det faktum att människor i USA blir allt mindre aktiva i föreningar, att samhällets sociala strukturer urgröps, symboliserat av att man inte längre är medlem i bowlingklubbar, utan föredrar att gå ensam till bowlinghallen i den mån man bowlar alls. 2006 fick han Skytteanska priset och höll i samband med prisutdelandet en föreläsning. Trots att Putnam alltså talade i Uppsala har föreläsningen inte uppmärksammats särskilt mycket i Sverige. Den nämns ibland av debattörer med främlingsfientlig agenda, men de måste läsa Putnam mycket selektivt, eftersom han ser den ökande sociala och etniska mångfalden både som en utmaning och en möjlighet. Han ser samhällets ökade blandning av människor med olika bakgrund som både oundviklig och i många avseenden positiv för utvecklingen på lång sikt. Men på kort sikt medför framför allt migration nedbrytande av tillit och sociala nätverk. Sammantagen är Putnams föreläsning både en presentation av obehagliga fakta, ett konstaterande att det kanske ändå inte är så illa och en uppmaning att vi bör lära oss av historien för en bättre framtid.

Putnam studerar socialt kapital, det vill säga den sammanhållning som finns mellan människor inom en grupp eller på en viss ort. Socialt kapital ligger ofta bakom vilket jobb vi får. Samhällen med högt socialt kapital är tryggare och hälsosammare. Barn som växer upp där är friskare och får bättre utbildning. Människor har längre livslängd och är mer nöjda med tillvaron. Demokrati och ekonomi fungerar bättre. Men för att visa att socialt kapital inte alltid enbart är något för samhället positivt brukar Putnam slänga in halsbrytande exempel på organisationer som skapar socialt kapital. Politiska partier, välgörenhetsorganisationer, frikyrkor och syföreningar är inte de enda exemplen. I föreläsningen nämner han också cocktailpartyn och grillfester för grannar, men lägger till Al Qaida, som är ett utmärkt exempel på en organisation med starkt socialt kapital. I sina böcker kommer han med liknande exempel: Ku Klux Klan och maffian.

Immigration kan ha mycket positiva effekter på ett samhälle. Immigranter och deras barn visar sig ofta vara kreativa, begåvade människor, som skapar mycket gott för hela samhället. Det gäller historiskt för företagsutveckling, för vetenskap och konst. Den ovannämnde Jonathan Sacks har en teori om att det beror på att flerspråkighet och det ständiga tvånget att tänka på tillvaron ur flera olika vinklar – den egna kulturen och majoritetssamhällets – tränar de två hjärnhalvorna att

interagera bättre. Putnam säger att det är tre till fyra gånger vanligare att USA:s nobelpristagare, medlemmar av vetenskapsakademien, stora filmregissörer och vinnare av Kennedy Centers pris för skapande konst är invandrare än infödda amerikanare. Immigration stimulerar ekonomin, eftersom immigranter får börja längst ner på samhällsstegen och därmed ger företag möjlighet att skapa låglöneyrken. Om detta är bra eller dåligt för mottagarlandets underklass är omdiskuterat. Det hävdas ofta att det är de inhemska låglöntagarna som blir utslagna från de nya jobben. Men Putnam hänvisar till studier som visar att inhemska fattiga boende bland immigranter har en tendens att följa med immigranterna när de klättrar på den sociala stegen, medan inhemska fattiga som bor bland enbart andra inhemska fattiga, stannar kvar på samma nivå. Man kan kanske spekulera i att detta har något med Sacks teori om de båda hjärnhalvornas stimulering att göra.

Det är stor skillnad på USA och Sverige när det gäller integration av invandrare, så Putnams iakttagelser är inte direkt överförbara på Sverige. I USA får en nyanländ immigrant socialhjälp i ett halvår och har därefter inte rätt till någon hjälp. Antingen måste man ta vilket jobb som helst, eller återvända hem, om man inte vill bli uteliggare. I USA spelar också civilsamhället, i form av kyrkor och välgörenhetsorganisationer, större roll, vilket torde leda till mindre höga skrankor mellan människor. I Sverige tar det normalt åtskilliga år innan en nyanländ kommer i arbete. En mycket stor andel kommer över huvud taget aldrig in på den svenska arbetsmarknaden, utan kommer att så länge de lever vara beroende av det svenska samhällets hjälp. De somaliska invandrargrupperna i Sverige och USA är den tydligaste illustrationen till hur de båda ländernas politik ger direkt resultat i hur immigranterna kommer in på arbetsmarknaden. Medan de i Sverige till stor del lever i stort utanförskap, är somalier i USA – där de ironiskt nog i stor utsträckning bor i de gamla svenskbygderna i Minnesota – betydligt bättre integrerade. Det bör inte överdrivas och framställas som en solskenshistoria, men skillnaderna är ändå överväldigande.

Den ekonomiska sidan av migration behöver inte sammanfalla med den kulturella. Åtskilliga studier över migrationens ekonomi har skrivits, men människors tillvaro är så mycket mer än kronor och ören. Det är den sidan av saken vi skall ägna oss åt här.

En annan professor vid Harvard, Samuel A Stouffer (1900–1960) gjorde under andra världskriget stora attitydundersökningar bland amerikanska soldater och kunde visa att vita soldater i plutoner där också svarta soldater ingick hade en mycket mer positiv attityd till att svarta och vita blandades än de vita soldater som verkade vid helvita plutoner. Stouffer presenterade sina resultat 1949 och de blev ett av flera argument för att avskaffa segregerade skolor i USA, det kända målet ”Brown v. Board of Education” 1954. Stouffers resultat tydde på att när människor från skilda miljöer och bakgrunder fick kontakt innebar det att större tillit skapades, oavsett om man såg ”den andre” som tillhörande

den egna gruppen eller såg honom som främling. Putnam kallar detta "kontaktteorin". Vanligare är att folk tror på "konfliktteorin", det vill säga att när människor kommer i kontakt med människor de uppfattar som främmande sluter de sig inom den egna gruppen. I takt med att omgivningen blir mer uppdelad på olika etniska grupper söker människorna tillit och samvaro inom den egna gruppen, medan misstänksamheten mot de avvikande ökar. Den norske författaren Peter Normann Waage har kallat detta "det omvända kylskåpet", att värmen inåt ökar kylan utåt. Men Putnam visar övertygande att varken kontaktteorin eller konfliktteorin stämmer med det omfattande forskningsresultat han presenterar.

Att mångfald för med sig sämre socialt kapital och sämre tillit visar ett överväldigande forskningsmaterial. Det behöver inte nödvändigtvis handla om etnisk mångfald. Blandade åldrar, olika professionell bakgrund, olika erfarenhet och skilda etniciteter har enligt både amerikanska och europeiska studier negativ påverkan på samarbete, tillfredsställelse och uthållighet, exempelvis inom företag. Men just etnisk mångfald påverkar tillit och även samhällets investeringar negativt, vilket en studie från 2006 gjord i Sverige bekräftar. Från Peru visar undersökningar att organisationer för mikrolån fungerar sämre med blandade etniska bakgrunder, medan det i Kenya visar sig att skolor med elever från olika etniska bakgrunder är sämre på att samla in pengar till olika aktiviteter. I USA fungerar samåkande i bilar sämre med blandad etnisk bakgrund. Putnam ger många fler exempel än dessa.

Men av dessa fakta drar många den felaktiga slutsatsen att ju bättre samarbete man har med människor inom den egna gruppen, ju sämre är samarbetet med dem utanför. Det är ett misstag, enligt Putnam. Den vite som har många svarta vänner tenderar att också ha fler vita vänner än den vite som bara har vita vänner. Den åldring som har många vänner bland andra äldre, är också bättre på att vara vän med yngre än den gamle som bara har några få gamla vänner.

De som följer kontaktteorin tror gärna att om människor av skilda bakgrunder blandas i ett mångfaldssamhälle leder det till större samarbete över etniska gränser, att ett ökat socialt kapital leder till en minskad etnocentrism. Konfliktteorins anhängare tror rakt motsatt, att mångfalden leder till konflikter och att etnocentrismen därför ökar. Men, säger Putnam, om man går igenom de hundratals studier som har gjorts visar det sig att etnocentrismen, alltså sammanhållningen inom den egna gruppen, aldrig undersökts. Man har undersökt folks attityder mot främlingar och helt enkelt utgått från att de med större fördomar mot främlingar har mindre misstänksamhet mot de egna, enligt tron på det omvända kylskåpet.

Den amerikanska *Social Capital Community Benchmark Survey* utförd 2000 med 30 000 deltagare, visar ett annat mönster. 41 olika orter, från små landsbygdsbyar till stora stadsdelar i miljonstäder undersök-

tes. Där finns kvarter i San Francisco och Los Angeles med den sannolikt största etniska mångfalden i världshistorien och där finns byar med svenskättlingar i South Dakota, där höjden av mångfald är att man bjuder in några norskättlingar till den årliga svenska festen. För undersökningen, som gjordes tillsammans med folkräkningen, finns inte bara uppgifter om de deltagande personernas "ras", utbildning, inkomst och civil status, utan samma uppgifter finns också om deras grannar, eftersom den exakta geografiska bostadsadressen är känd. I USA förs till skillnad från i Sverige statistik över ras. Putnam är nog med att påpeka att rasbegrepp inte är absoluta, utan sociala konstruktioner. Människor kan delas in på många sätt och den enda fördelen med rasbegreppet är att människor i USA i praktiken gör denna indelning själva och begreppet säger därför mycket om samhället.

Undersökningen visade att ju mer etniskt differentierad bostadsorten är, desto mindre tillit finns mot andra. I vissa storstadsområden uppgav trettio procent att de litade på sina grannar, medan nära åttio procent i South Dakota litade på grannarna. Det var inte ett häpnadsväckande resultat, utan väntat. På den etniskt homogena landsbygden är tilliten som högst, i San Franciscos innerstad lägst. Så långt är alltså resultaten ett bevis för att kontaktteorin inte håller, medan konfliktteorin bekräftas.

Men i denna undersökning gick man ett steg längre.

Nästa fråga var i vilken utsträckning de tillfrågade litade på grannar av samma ras eller etnicitet som de själva. Om konfliktteorin skulle vara riktig borde folk då svara att de litar mycket mer på dem av samma bakgrund. Men det var just det folk inte svarade. Tilliten till de egna var bara något högre än tilliten till de främmande i mångfaldsområdena. Människor i otrygga miljöer får inte större tillit till den egna gruppen, utan tilliten minskar generellt. Putnam kallar detta "constrict theory", det vill säga sammandragningsteorin. Folk fungerar som sköldpaddor eller sniglar; drar ihop sig i skalen. Resultatet är att de litar mindre på andra, alldeles oavsett vilka de där. De litar mindre på myndigheter och politiker, på tidningarna och på sig själva. Röstdeltagandet är lägre, men de visar i stället högre intresse i att delta i protestdemonstrationer. De har lägre förväntningar på att man gemensamt skall kunna lösa problem som vatten- eller elransonering om det skulle behövas, och chansen att människor i dessa områden skall engagera sig i olika projekt för samhällets bästa, inklusive välgörenhet eller volontärsjobb, är mindre. De har färre nära vänner, är mindre glada och har mindre förväntningar på ett lyckligt liv. Slutligen tillbringar de mer sammanlagd tid framför teven och fler av dem håller med om påståendet att "teven är den främsta formen av underhållning för mig".

Tilliten till främlingar var mycket högre på landsbygden i South Dakota än tilliten till medlemmar av den egna gruppen i de starkt blandade storstadskvarteren. Trygghet i den egna gruppen ger alltså större möjlighet till öppenhet också mot främlingar.

Men allt är inte nattsvart i de blandade stadsdelarna. Det verkar inte som om en blandning av människor med en mängd olika etniska bakgrunder bidrar till fiendskap mellan grupperna. Så långt ligger det alltså något i kontaktteorin. Men om det inte leder till fiendskap leder det i stället till att människorna hukar och väljer ensamheten. Vissa typer av föreningsliv och religiöst församlingsliv verkar opåverkade av den etniska mångfalden och viss typ av politisk aktivitet verkar gynnas av mångfalden. Men den sammantagna bilden är trots det dyster. Minskad tillit både till andra människor och till den egna förmågan innebär helt enkelt sämre självkänsla. ”Mångfald, åtminstone i kort perspektiv, verkar ta fram sköldpaddan inom oss alla”, säger Putnam.

Men kan dessa problem verkligen lastas mångfalden? Att storstäder är otryggare än byar på landsbygden är sant även om befolkningarna är etniskt homogena. Mångfaldsområdena är större, fattigare och har sämre utbildad befolkning och högre kriminalitet. Men vad kom först, mångfalden eller problemen? Beror problemen på mångfalden, eller är mångfalden ett resultat av problemen? För att kontrollera det jämförde man områden med samma grad av fattigdom eller rikedom och samma nivå av kriminalitet och det visade sig att etniskt mer homogena områden har högre grad av tillit i jämförelse med likvärdiga blandade områden. Putnam skriver att det verkligen visar sig vara mångfald som spelar en avgörande roll, vare sig man jämför samarbete i samhället, hjälpsamhet, vänskap, tillit till lokala myndigheter, tillfredsställelse eller tevetittande.

Efter att ha ställt en mängd frågor om mätresultaten kan bero på andra faktorer än mångfald och konstaterat att så knappast kan vara fallet, kommer Putnam till slutsatsen: ”Många amerikanare i dag är obekväma med mångfald”. Och följdriktigt kallas textens sista del ”Att bli bekväm med mångfald”. Putnam diskuterar där undersökningar som visar att om vi människor känner samhörighet med varandra, blir det lättare att samarbeta och känna tillit. Om vi upplever människor som annorlunda blir skillnaden svårare att överbrygga än om vi känner att vi är lika. Detta hänger samman med vår egen identitet. Och identitet är något som ständigt kan omförhandlas, dekonstrueras och rekonstrueras. Det är en vanlig uppfattning att identitet är statisk, medfödd och hänger samman med blodet som flyter i ådrorna och jorden där vaggan vaggat. Att det verkligen finns grupptillhörigheter som har det sambandet skall inte förnekas. Men påfallande mycket av vår identitet är påverkbar. Fråga bara en missionär eller en politiker. De försöker ständigt göra oss till delaktiga i en viss religiös eller politisk åskådning med allt vad det innebär av identitetsbyte, som också kan ta sig uttryck i förändring av yttre attribut eller handlingar. Det viktiga är att vi väljer vad vi vill bejaka i vår identitet. Putnam tar som exempel att han, när han gick i skolan i Mellanvästern på 1950-talet, kände till alla sina klasskamraters religiösa tillhörighet. När hans barn gick i skolan på 1980-talet kände de knappast till de andra barnens religionstillhörighet

i något fall. Varför? Svaret är att på 1950-talet gifte man sig helst inte med någon från en annan trosuppfattning. Protestanter gifte sig med protestanter, katoliker med katoliker, judar med judar. Så är det inte längre. Eleverna i 1980-talets skolor var lika mycket katoliker, protestanter eller judar som på 1950-talet, men just den delen av identiteten var inte längre lika viktig. Det innebär märkligt nog inte att religionen för amerikaner förlorat i betydelse. Den religiösa identiteten är fortfarande mycket viktig i USA, men däremot har man börjat bygga broar mellan religionerna. Skillnaderna ger inte längre upphov till skarpa gränser i umgänget.

Vad detta innebär för integration är uppenbart. Nu kan vi föra över resonemanget även till Sverige, även om förhållandena här är annorlunda. Ur olika synvinklar har jag försökt utreda vad det är som skapar ett större "vi", vad det är som binder samman människor, vad som överbryggat skillnader, vad som skapar nya identiteter. Det är min bestämda uppfattning att vägen till detta går genom att vi lär oss förstå svenskhet och svensk kultur. Den kulturen har använts förut i sammanfattande syfte. Och eftersom kulturen ständigt förnyas sig, även om det ofta sker på urgammal grund, är kulturen lika användbar i dag som tidigare i historien.

Många som skrivit om gruppidentiteter har hävdade att förutsättningen för en varm sammanhållning inom en grupp beror på en kyla mot omvärlden, det omvända kylskåpet. Den uppfattningen kan ifrågasättas utifrån Putnams forskningsresultat. Och vi kan också ifrågasätta det utifrån forskning som visar att barn som av en eller annan anledning har hållits isolerade från omvärlden under viktiga formande år av sin uppväxt har svårt att senare i livet utveckla en känsla för ett Jag. Samma sak gäller autistiska människor, som ofta har svårt att förstå andra människor som talar om "jag" inte menar dem, utan sig själva. Jaget måste utvecklas i samklang med andra människor. Det är också den grundläggande idén i Martin Bubers klassiska bok "Jag och Du". För att Jag skall förstå vem Jag är, krävs ett Du. Men inte innebär det en fiendskap till Du! Du är samtidigt din närmaste, som ger dig trygghet och kärlek.

Tryggheten i den egna identiteten, i den egna kulturen, är därför förutsättningen för en öppenhet också mot den andre.

Källor:

- Allén, Sture: "Tal av Akademiens direktör herr Allén, Högtidssammankomst 2006". <svenskaakademien.se> (Hämtad 21/2 2016).
- Banks, Marcus, 2005 (1996). *Ethnicity, anthropological constructions*. London: Routledge.
- Billig, Michael, 2010 (1995). *Banal nationalism*. London: SAGE Publications.
- Brooks, Jeffrey, 1985. *When Russia learned to read : literacy and popular literature 1861–1917*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Buber, Martin, 1996 (1923). *I and thou : a translation with a prologue "I and you" and notes, by Walter Kaufmann*. New York.
- Can, Mustafa, 2014. "Jag är sjukt svensk". *Aftonbladet* 5/6.
- Danielsson, Axel, 1908 (1895). "Brandsyn den 4 Januari 1895" i Lidforss, Bengt (red): *Urval av Axel Danielssons skrifter*. Malmö: Framtiden förlag.
- Dervish, Nima, 2013. *Ordbrand : krönikor om integration, kärlek, hårdrock och hur du bäst torkar rumpen*. Malmö: Mummelförlaget.
- Engström, Albert, 1924. *Moskoviter*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Eriksen, Thomas Hylland, 2007 (1993). *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- Eriksen, Thomas Hylland, 2010 (1994). *Ethnicity and nationalism : anthropological perspectives*. Tredje upplagan. London: Pluto Press.
- Ferraris, Maurizio, 2014 (2012). *Manifesto of new realism*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Freud, Sigmund, 2013 (1930). *Civilization and its discontents*. E-bok.
- Fukuyama, Francis, 2011. *The origins of political order*. New York: Profile books.
- Geijer, Erik Gustaf, 1845. *Om vår tids inre samhällsförhållanden i synnerhet med afseende på fäderneslandet*. Stockholm: P A Norstedt & söner.
- Greenfeld, Liah, 1993 (1992). *Nationalism : five roads to modernity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Göndör, Eli, 2013. "Måste en svensk titta på Kalle Anka på julen?". *Aftonbladet* 18/12.
- Hansson, Per Albin, 1926. *Sverige åt svenskarna – Svenskarna åt Sverige!* Stockholm: Tidens förlag. Pamflett.
- von Heidenstam, Verner, 1900 (1888). *Vallfart och vandringsår*. Andra upplagan. Stockholm: Bonniers förlag.
- von Heidenstam, Verner, 1902. *Ett folk*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Hobsbawm, Eric, 2013 (1990). *Nations and nationalism since 1780 : programme, myth, reality*. Andra upplagan. Cambridge: Cambridge University Press.
- Isaksson, Anders, 2002 (1985–2000). *Per Albin*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lagerlöf, Selma, 1901. *Jerusalem I. I Dalarne*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Lagerlöf, Selma, 1902. *Jerusalem II. I det heliga landet*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Lagerwall, Katarina, 2013. "Etnolog: 'Folk bryr sig inte så mycket'". *Dagens Nyheter* 6/6.
- Liljestrand, Jens, 2009. *Mobergland : personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Locke, John, 1726 (1689). *Oförgripelige tankar om werldslig regerings rätta ursprung, gräntsor och ändamål*. Stockholm: Kungliga tryckeriet.

- Lomfors, Ingrid, 2015. "Vi har gjort det förr". <regeringen.se/regeringens-politik/regeringens-etableringspaket/sverige-tillsammans-vi-har-gjort-det-forr> (Hämtad 27/10 2015).
- Magnusson, Örjan, 2012. "Storm på nätet om Reinfeldts uttalande". SVT 15/5. <svt.se/nyheter/inrikes> (Hämtad 11/5 2016).
- Mazetti, Katarina, 2013. "Svårt att finna en riktig 'svensk'". *Icakuriren* 2/1.
- Meidal, Björn, 2001. "August Strindberg – 'Oh, så osvenskt?'" i Johansson, Alf W (red): *Vad är Sverige? : röster om svensk nationell identitet*. Stockholm: Prisma förlag.
- Miller, David, 2016. *Strangers in our midst : the political philosophy of immigration*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Nilsson, Owe, 2006. "Reinfeldt: Det ursvenska är blott barbari". *Dagens Nyheter* 15/11.
- Näsström, Gustaf, 1937. *Dalarna som svenskt ideal*. Andra upplagan. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Orrenius, Niklas, 2014. "Den leende nationalismen". *Dagens Nyheter* 14/12.
- Pinker, Steven, 2002. *The blank slate : the modern denial of human nature*. London: Allen Lane.
- Pinker, Steven, 2011. *The better angels of our nature : the decline of violence in history and its causes*. New York: Viking Press.
- Proposition 1997/98:16. *Sverige, framtiden och mångfalden : från invandrapolitik till integrationspolitik*.
- Putnam, Robert D, 2000. *Bowling alone : the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D, 2007. "E pluribus unum, diversity and community in the twenty-first century : the 2006 Johan Skytte lecture". *Scandinavian Political Studies* 2007:2. Sid. 137–174.
- Putnam, Robert D, 2015. *Our kids : the American dream in crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D, Feldstein, Lewis M & Cohen, Don, 2004 (2003). *Better together : restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rosling, Hans 2015. "No such thing as Swedish values". *The Local* 13/5. <thelocal.se> (Hämtad 13/5 2015).
- Rudbeck, Olof, 1679. *Atland eller Manheim : dedan Japhets afkomne, de förnämste keyserlige och kungelige slechter ut till hela werlden, henne att styra, utgångne äro, så och desse efterföljande folck utogade, nembligen skyttar, borbarn, asar, jettar, giotar, phryger, trojaner, amaizor, traser, lyber, maurer, tussar, kaller, kiempar, kimrar, saxer, germen, swear, longobarder, wandaler, herular, gear, tydskar, anglar, paiktar, danar, siökampar, och flera de som i werket wisas skola*. Uppsala.
- Rolness, Kjetil, 2012. "Hylland Eriksen: Ulv, ulv i fåreklær". *Dagbladet* 1/12.
- Russell, Bertrand, 2004 (1938). *Power : a new social analysis*. New York.
- Sacks, Jonathan, 2003 (2002). *The dignity of difference : how to avoid the clash of civilisations*. Andra upplagan. London: Bloomsbury.
- Scruton, Roger, 2015. *Fools, frauds and firebrands : thinkers of the new left*. London: Bloomsbury.
- Smith, Anthony D, 2010 (2001). *Nationalism : theory, ideology, history*. Andra upplagan. Cambridge: Polity Press.
- Strindberg, August, 1876. "Asiatiska museet". *Dagens Nyheter* 17/7.
- Strindberg, August, 1880 (1879). *Röda rummet : skildringar ur artist- och författarlifvet*. Tredje upplagan. Stockholm: Seligmanns förlag.

- Strindberg, August, 1881. *Kulturhistoriska studier*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Strindberg, August, 1881–1882. *Svenska folket i helg och söcken, i krig och i fred, hemma och ute eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia*. Stockholm: Fritze:s Hofbokhandel.
- Strindberg, August, 1884. *Likt och olikt : andra häftet*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Sundbärg, Gustav, 1911: *Det svenska folklynnnet : aforismer*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, 1992. *Tusen år av invandring : en svensk kulturhistoria*. Stockholm: Gidlunds förlag.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, 2012 (1999). *I nationalismens bakvatten : om minoritet, etnicitet och rasism*. Lund: Studentlitteratur.
- Svenska Europarörelsen, 2015. "Sveriges lånta fjädrar". <svenskaeuroparorelsen.se/events/traffpunkt-europa-sveriges-lanta-fjadrar-vart-europeiska-kulturarv> (Hämtad 14/4 2015).
- Sörmlands läns landstings förhandlingar 23/10 2012, <video.dll.se/public/Player.aspx?odm=1&SessionFactID=870&CatID=24&MeetingID=83&dtmEntry=2012-10-23+09%3a23%3a32&Embedded=0> (Hämtad 24/11 2014).
- Tegnér, Esaias, 1860 (1836): "Vid Svenska Akademiens femtiåra minneshögtid den 5 april 1836" i Tegnér, Esaias: *Samlade Skrifter*. Andra bandet. Stockholm: Norstedts förlag.
- Ting, Kristina Tolinsson, 2014. "Sweden : social solitariness" i Vogt, Roland, Cristaudo, Wayne & Leutzsch, Andreas (red): *European national identities : elements, transitions, conflicts*. Piscataway, NJ: Transaction Publishers.
- Toje, Asle, 2012. *Rødt, hvitt & blått : om demokratiet i Europa*. Oslo: Dreyer forlag.
- Trevor-Ropers, Hugh, 2013 (1983). "The Invention of Tradition: The Highland Tradition of Scotland" i Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (red): *The Invention of Tradition*. 21st printing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trompenaars, Fons & Hampden-Turner, Charles, 2012 (1993). *Riding the waves of culture : understanding diversity in global business*. Tredje upplagan. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Waage, Peter Normann, 1993. *Jeg, vi – og de andre : om nasjoner og nasjonalisme i Europa*. Oslo: Cappelen.
- Wieseltier, Leon, 1996. *Against identity*. New York: William Drenttel.

